

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ulrika Thorsén

Åklagarens objektivitet

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Hovrättsassessor Anette Ohlsson

Processrätt

Vårterminen 2001

Innehållsförteckning

FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Objektivitet	6
1.3 Syfte	7
1.4 Metod och material	8
1.5 Disposition	8
2 ÅKLAGARENS OBJEKTIVITET I FÖRHÅLLANDE TILL DEN MISSTÄNKTE	10
2.1 Allmänt	10
2.2 Förundersökningen	11
2.2.1 Allmänt	11
2.2.2 Vem skall leda förundersökningen?	13
2.2.3 Försvaren	17
2.2.4 Tvångsmedel	18
2.2.5 Jäv	19
2.3 Åtalsbeslutet	21
2.4 Huvudförhandlingen	24
2.5 Överklagandet	29
3 ÅKLAGARENS OBJEKTIVITET I FÖRHÅLLANDE TILL MÅLSÄGANDEN	31
3.1 Allmänt	31
3.2 Förundersökningen	31
3.2.1 Allmänt om förundersökningen	31
3.2.2 Jäv	32
3.2.3 Skadeståndstalan	34
3.3 Åtalsbeslutet	35
3.4 Huvudförhandlingen	36

4	ÅKLAGARENS OBJEKTIVITET I FÖRHÅLLANDE TILL DOMSTOLEN	39
4.1	Allmänt	39
4.2	Åklagarens självständighet	39
5	ÅKLAGARENS OBJEKTIVITET I FÖRHÅLLANDE TILL ÖVERORDNADE	42
5.1	Allmänt	42
5.2	Åklagarens självständighet	42
5.3	Överprövning	43
6	ÅKLAGARENS OBJEKTIVITET I FÖRHÅLLANDE TILL MASSMEDIA	45
6.1	Allmänt	45
6.2	Påverkas åklagaren av media?	45
6.3	Vad kan åklagaren säga till media?	46
6.3.1	Meddelarfriheten	46
6.3.2	Oskyldighetspresumtionen	47
6.3.3	Finns det en motsättning?	48
7	ANALYS	49
8	SAMMANFATTNING	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56

Förkortningar

Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FuK	Förundersökningskungörelsen
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RÅ	Riksåklagaren
RÅC	Riksåklagarens cirkulär
RÅFS	Riksåklagarens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJt	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Allmänt

Mitt examensarbete behandlar åklagarens objektivitet sett ur ett brett perspektiv. Det är ett ämne som ligger ganska nära åklagareetik eftersom åklagarens objektiva och opartiska agerande kan sägas vara en del i åklagarens etik. Det finns inga skrivna etiska normer för åklagare på samma sätt som det finns för domare och advokater. Det innebär inte att åklagarna saknar etiska normer utan bara att det inte finns någon nedtecknad åklagareetik. Det går att finna vissa riktlinjer om hur åklagare skall agera om man söker noggrant. Det mest elementära kravet som ställs på åklagare kan man finna i 1 kap. 9 § regeringsformen. *”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.”* Denna opartiska ställning anses nödvändig för att åklagaren skall kunna utföra sina uppgifter på ett tillfredsställande sätt. Grundläggande regler om hur åklagarna skall utöva sin yrkesroll finns i rättegångsbalken.¹ Det går också att utläsa vissa riktlinjer för hur åklagare bör agera i Riksåklagarens allmänna råd samt i uttalanden från Justitieombudsmannen, Justitiekanslern och Riksåklagaren då de behandlat klagomål från enskilda mot åklagare. Ingen av dessa källor ger några direkta anvisningar om det etiska uppförandet, utan reglerar snarare hur åklagaren skall vara verksam i förfarandet.

Åklagaren är ett ombud för det allmänna, man kan kalla honom för statens ombud i processen. Samhällets intresse i rättegången kräver inte bara att den som förövat brott straffas för det, utan även att inte någon oskyldig döms.² Rättssäkerheten är grundläggande i ett rättssamhälle och det är en del av åklagarens uppgift att arbeta för att ingen oskyldig döms. Det är dock viktigt för tilltron till rättssystemet att så många skyldiga som möjligt döms till sina rättmätiga straff. Åklagaren skall upprätthålla statens straffanspråk men han har också flera andra uppgifter. Man kan urskilja tre huvuduppgifter som åklagaren har att arbeta med. Han leder i vissa fall förundersökningen, han beslutar i åtalsfrågan och slutligen agerar han som part i rättegången då han för statens talan mot den tilltalade. Som om det inte var nog komplicerat har åklagaren också en dömande roll då han utfärdar strafförelägganden.³ Utöver det skall åklagaren både under förundersökningen och huvudförhandlingen tillvarata även målsägandens intressen och föra hans skadeståndsanspråk. Det här är åklagarens dilemma. Han har att tillgodose delvis motstående intressen. Det har sagts att denna rollkollision går att klara av om man

---

¹ T.ex. i 23 kap. 4 § RB.

² SOU 1938:44 s. 286.

³ Lindberg s. 197.

arbetar med rättvisans seger för ögonen. Åklagaren kan aldrig vinna eller förlora en process om han fullgör sin uppgift objektivt.⁴

1.2 Objektivitet

I 23 kap. 4 § rättegångsbalken finner man den viktiga objektivitetsprincipen, plikten att under förundersökningen även tillvarata bevisning och beakta omständigheter som talar till den misstänktes fördel. Det är objektivitet i inskränkt betydelse. Objektivitet i vidare bemärkelse kan sägas vara kärnan i åklagarens verksamhet och den präglar alla åklagarens uppgifter. Objektiviteten blir allt viktigare eftersom allt fler ärenden hamnar på åklagarens bord genom t.ex. strafföreläggande istället för att gå till domstol. Åklagaren avgör också många andra viktiga frågor som kräver strikt objektivitet bl.a. då han beslutar om att inte inleda eller att lägga ner en förundersökning, men även då han fattar beslut om åtalsunderlåtelse och tvångsmedel. Vad menas då med objektivitet? Den allmängiltiga definitionen torde vara att man hanterar något på ett sakligt och opartiskt sätt. Man ser till saken och inte till personen eller andra ovidkommande omständigheter. Synonymer till objektiv är bl.a. opartisk, saklig, korrekt, neutral och rättvis. Kan någon vara helt objektiv? Naturligtvis är man alltid i någon mån påverkad av sin omgivning, men det behöver inte nödvändigtvis innebära att man inte är objektiv. Huvudsaken är att åklagaren följer de regler och föreskrifter som finns och därutöver inte låter ovidkommande omständigheter påverka sina beslut. Åklagaren får inte låta det yrkesmässiga engagemanget gå över i ett personligt engagemang och aldrig låta någonting osakligt påverka honom i hans uppfattning. Åklagarens målsättning skall alltid vara en objektivt riktig dom. Han skall sträva efter att få fram sanningen och inte efter att få till stånd en fällande dom.

Den objektivitet som är lagfäst i 23 kap. 4 § rättegångsbalken gäller under förundersökningen, men i övrigt finns inget objektivitetskrav uttryckligen reglerat. Om objektiviteten begränsas till att endast gälla under förundersökningen eller om den gäller även under processen råder viss oenighet. Många av de praktiskt verksamma åklagarna och stora delar av doktrinen tycker att det är självklart att objektivitetsprincipen gäller under både förundersökning och huvudförhandling.⁵ Riksåklagaren har i sina allmänna råd till åklagarna givit uttryck för att objektivitet skall iakttas under hela förfarandet.⁶ Ett fåtal i doktrinen är dock av den motsatta uppfattningen och anser att det är rimligt att åklagaren under rättegången koncentrerar sig på sådant som talar för en fällande dom. Den naturliga rollfördelningen mellan försvarare och åklagare som motstående parter bör enligt dessa upprätthållas. De hävdar också att om åklagarens uppgift hade

---

⁴ Lindberg s. 203.

⁵ Lindberg s. 202 f., Heuman s. 126, Lithner s. 159, Bring s. 37 f, Ekelöf I s. 66.

⁶ RÅC 1:122 s. 10.

varit att objektivt tillvarata den tilltalades intressen under rättegången skulle inte reglerna om favor defensionis behövas.⁷

Ostridigt är att objektivitetsprincipen endast är lagfäst under förundersökningen, men det verkar vara den dominerande uppfattningen att den skall tillämpas även under rättegången. Dock gör objektivitetskravet sig inte lika starkt gällande under huvudförhandlingen eftersom förfarandet utspelar sig inför domstolens omedelbara kontroll. Även den omständigheten att den misstänkte har en försvarare som kan tillvarata hans intressen gör att åklagarens objektivitet inte utsätts för lika stora påfrestningar. Jag kommer i det följande att arbeta utifrån uppfattningen att objektivitetskravet skall iaktas även under rättegången. Oenigheten hos de ovannämnda framstående juristerna tyder på att det finns ett behov av klarare regler på området. Riksåklagaren har uppmärksammat behovet och inlett ett etikprojekt för att bl.a. tydliggöra åklagarnas objektivitetsplikt i förhållande till målsäganden och den tilltalade. Arbetsgruppen skall utforma en särskild etikkod för åklagare. Deras arbete kommer enligt biträdande Riksåklagaren Solveig Riberdahl utmynna i en promemoria och ett utbildningsmaterial som kommer att användas under åklagarutbildningen. Arbetet går ut på remiss inom kort och väntas bli klart under sensommaren eller under hösten. Europakonventionens oskyldighetspresumtion i artikel 6:2 har stor relevans då det gäller objektivitet. Den medför en skyldighet för såväl domare som sakkunniga och åklagare att hålla sig objektiva till fallet. Tillämpningen av bestämmelsen är inte begränsad att gälla enbart under förundersökningen, så egentligen har vi en lagstadgad skyldighet för åklagare att hålla sig objektiva även under rättegången.

1.3 Syfte

Syftet med denna uppsats är att granska objektivitetsprincipen närmare samt att klargöra hur vidsträckt åklagarens objektivitetsplikt är och vad den innefattar för skyldigheter. Jag har valt att se på objektivitet ur ett bredare perspektiv än det traditionella, där man endast beaktar åklagarens skyldighet att även tillvarata sådant som talar till den misstänktes fördel under förundersökningen. Åklagaren har också att vara objektiv i förhållande sig till flera olika aktörer och det kan leda till vissa motsättningar i hans yrkesutövning. Mest framträdande är kanske förhållandet till den misstänkte eller tilltalade eftersom han berörs uttryckligen av objektivitetsregeln i 23 kap. 4 § rättegångsbalken. Även målsägandens ställning är intressant eftersom åklagaren har ganska vittgående skyldigheter att biträda denne samtidigt som han skall iaktta strikt objektivitet. Åklagarens förhållande till domstolen, massmedia och överordnade är också av visst intresse då det gäller objektivitet, eftersom dessa relationer innehåller andra objektivitetsaspekter än de som kommer till uttryck i förhållande till den misstänkte och målsäganden. Här kommer främst självständighet, oberoende

---

⁷ Jacobsson 1996 s. 61, Andenaes del I s. 68.

och att inte låta sig påverkas av omgivningen i centrum. För enkelhetens skull har jag konsekvent använt genuset "honom" på alla aktörer.

1.4 Metod och material

Arbetet med uppsatsen har huvudsakligen gått till så att jag studerat litteratur som skrivits i ämnet. För att få en mer verklighetsförankrad och levande helhetsbild har jag också diskuterat ämnet med många erfarna personer, framförallt flera åklagare. Det har rört sig om diskussioner på ett mer allmänt plan och det har alltså inte varit fråga om några intervjuer. Det finns inte så mycket litteratur som behandlar objektivitet trots att den är en viktig princip för hela åklagarens verksamhet. Att inte så många har skrivit om ämnet tidigare gör det naturligtvis ännu intressantare att skriva om. Många av de som skrivit arbeten i processrätt har berört den viktiga objektivitetsprincipen under förundersökningen, men få har gått in på objektivitet i stort. Till undantagen hör främst tidigare riksåklagaren Maths Heuman och överåklagare Gunnel Lindberg. Heumans verk är av äldre datum, men objektivitet torde vara en allmän princip som aldrig går ur tiden. Hans verk är också det som mest behandlar hur åklagarens objektivitet bör visa sig efter åtalsbeslutet. Utöver litteraturen har jag läst flera artiklar som behandlar möjligheten för åklagaren att vara objektiv i åtalsbeslutet och processen då han lett förundersökningen. Jag har också tagit med ett antal JO-fall där Justitieombudsmannen haft synpunkter på åklagarens agerande. Ämnet kommer att bli utförligt reglerat då Riksåklagaren publicerar den officiella yrkeskoden för åklagare.

1.5 Disposition

Arbetet är disponerat så att det inledande kapitlet redogör för hur åklagarens objektivitet verkar i förhållande till den misstänkte. Tyngdpunkten ligger på förundersökningen, men jag tar också upp objektivitetsaspekter på åtalsbeslutet, huvudförhandlingen och överklagandet. Kapitlet därefter behandlar åklagarens relation till målsäganden, där delvis andra aspekter gör sig gällande. Här diskuteras konflikten mellan åklagarens objektiva ställning och målsägandens mer eller mindre uttalade krav på biträde från åklagaren. Även åklagarens skyldighet att hjälpa målsäganden att utföra hans skadeståndstalan behandlas samt vilka andra möjligheter till stöd målsäganden har. Fjärde kapitlet granskar objektiviteten ur en annan aspekt, nämligen hur åklagaren skall förhålla sig till domstolen och dess ledamöter för att inte hans opartiskhet och objektivitet skall ifrågasättas. Femte kapitlet behandlar åklagarens förhållande till sina överordnade. I det kapitlet är det självständigheten och oberoendet som hamnar i fokus. Därefter behandlar jag massmedias roll i åklagarens arbete och hur åklagaren bör förhålla sig till TV, press och radio för att kunna bevara sin objektivitet. Här tas också de delar i Europakonventionens artikel 6 som aktualiseras vid åklagarens kontakter med media upp. Avslutningsvis kommer en analys med mina egna

tankar om åklagarens objektivitet och reflexioner till de tidigare kapitlen samt en kort sammanfattning.

2 Åklagarens objektivitet i förhållande till den misstänkte

2.1 Allmänt

Det är den ackusatoriska principen som styr den svenska brottmålsprocessen idag. Två i princip jämbördiga parter lägger fram sina argument inför en opartisk och förhållandevis passiv domstol. Åklagaren betraktas som den misstänktes motpart i rättegången och är helt fristående från domstolen. Parterna skall formellt sett vara likställda, men detta är en sanning med modifikation. Åklagaren anses ha ett stort övertag mot den tilltalade eftersom han har alla utredningsresurser till sitt förfogande och därtill har åklagaren möjlighet att använda tvångsmedel mot den misstänkte.⁸ För att kompensera det övertaget har man givit den misstänkte vissa rättigheter, så kallade favor defensionis. Bland dem kan nämnas en rätt till insyn i förundersökningsmaterialet, rätt till en offentlig försvarare i vissa fall samt en möjlighet att få åklagaren att vidta önskade utredningsåtgärder till hans förmån. Dessutom har åklagaren den fulla utrednings- och bevisbördan i brottmål.⁹ Ett ytterligare skydd för den tilltalade är att lagstiftaren ålagt domstolen ett sekundärt utredningsansvar. Rätten skall självant se till att målet blir tillräckligt utrett och kan förelägga åklagaren att komplettera utredningen om den inte finner den tillräcklig.¹⁰

Den misstänkte tror ibland att åklagaren eftersträvar att få honom fälld till varje pris. Denna misstänksamhet bottnar ofta i att den tilltalade felaktigt betraktar åklagaren som en motståndare av vilken han inte kan förvänta sig någon objektivitet.¹¹ Det är viktigt att åklagaren behandlar den misstänkte på ett sådant sätt att det inte råder någon tvekan om hans objektivitet. Riksåklagaren har kritiserat en åklagare som under förundersökningen tagit kontakt med en misstänkt och uppmanat honom att sluta trakassera en person. Den misstänkte kunde lätt få föreställningen att åklagaren redan tagit ställning i skuldfrågan, och att han därför inte kunde räkna med opartiskhet i den fortsatta utredningen.¹² Åklagaren kunde istället ha informerat målsäganden om möjligheten att ansöka om besöksförbud. På det sättet hade han inte riskerat att hans objektivitet ifrågasattes.

---

⁸ Lindberg s. 202.

⁹ Bring s. 36.

¹⁰ 46 kap. 4 § RB, 45 kap. 11 § RB.

¹¹ Heuman s. 130.

¹² Lindberg s. 205.

2.2 Förundersökningen

2.2.1 Allmänt

Förundersökningens syfte är enligt 23 kap. 2 § rättegångsbalken att utreda om ett brott har begåtts och vem som skäligen kan misstänkas för det. Målet är att skaffa tillräckligt underlag för åklagarens åtalsbedömning och att förbereda målet så det kan förebringas i ett sammanhang vid huvudförhandlingen. Ett uttalande, men lika viktigt, mål är att ge den misstänkte en inblick i förundersökningsmaterialet och ge honom möjlighet att få det kompletterat om han så önskar.¹³ Förundersökningen är inte någon förhandling mellan två jämställda parter utan den har en mer utredande och undersökande natur, den uppvisar en blandning av ackusatoriska och inkvisatoriska drag.¹⁴ Det är för att kompensera dessa inkvisatoriska inslag som lagstiftaren har ålagt polis och åklagare en objektivitetsplikt under förundersökningen.

Enligt 23 kap. 1 § rättegångsbalken råder en förundersökningsplikt i Sverige. En förundersökning skall inledas så snart det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har begåtts. Kravet på objektivitet gäller också då åklagaren tar ställning till om förundersökning skall inledas eller inte. Åklagaren får inte göra sitt beslut om en förundersökning skall inledas beroende av ovidkommande omständigheter som t.ex. att målsäganden inkommer med viss bevisning. Åklagare och polis skall vidta de åtgärder som krävs för att utreda brottet oavsett vad målsäganden säger eller gör, det är en plikt att inleda en förundersökning så snart det låga kravet ”anledning att anta att ett brott blivit begånget” är uppfyllt.¹⁵ Det finns dock flera undantag från förundersökningsplikten. I 23 kap. 1 § 2 st. rättegångsbalken står det att förundersökning inte behöver inledas om det är uppenbart att brottet inte går att utreda. Enligt förarbetena innebär det att en förundersökning skall inledas om brottet rimligtvis kan klaras upp och någon kan komma att dömas för det.¹⁶ Enligt 23 kap. 4 a § 2 st. rättegångsbalken behöver en förundersökning inte heller inledas om det redan innan den inletts finns förutsättningar för att lägga ner den. Så kan vara fallet om den skulle bli oproportionerligt kostsam och det kan antas att det inte skulle dömas ut en svårare påföljd än böter eller om det kan antas att åtalsunderlåtelse skulle meddelas.¹⁷

Objektivitetsprincipen i 23 kap. 4 § rättegångsbalken gäller uttalande under förundersökningen. Den gäller inte bara åklagaren utan även andra som befattar sig med förundersökningen. Inte bara de omständigheter och bevis som talar mot den misstänkte, utan även de som talar till hans fördel skall

---

¹³ SOU 1992:61 s. 269.

¹⁴ Ekelöf V s. 105.

¹⁵ JO 1999/2000 s. 122.

¹⁶ Prop. 1994/95:23 s. 96.

¹⁷ Ekelöf V s. 109.

tillvaratas under utredningen. Principen innebär också att utredningen skall bedrivas så att ingen utsätts för onödig misstanke eller olägenhet. En förundersökning skall bedrivas brett, allsidigt och förutsättningslöst.¹⁸ Alla alternativa händelseförlopp undersöks och utreds så långt det är möjligt. Det kräver ett stort mått av objektivitet från förundersökningsledaren. En fara är att det kan vara lätt att tidigt fastna för en viss teori och sedan bara koncentrera sig på att finna bevis för denna, man blir helt enkelt blind för andra tänkbara lösningar. Om man tidigt koncentrerar sig på att en viss person är gärningsmannen kan man lätt missa viktiga uppslag.¹⁹ Objektivitetskravet innebär också att förundersökningsledaren inte får hålla information som talar till den misstänktes fördel utanför utredningen.²⁰

Det ligger i åklagarens eget intresse att tillvarata sådant som talar till den misstänktes förmån eftersom en bristfällig utredning oftast slår tillbaka mot åklagaren själv. Förr eller senare upptäcker försvararen eller domstolen bristen i utredningen med följderna att förundersökningen måste kompletteras eller att åtalet måste läggas ner.²¹ Om målet läggs ner har mycket tid och arbete lagts ner på målet helt i onödan. Om åklagare eller polis uppmärksammat bristen tidigare skulle det aldrig ha behövt gå till domstol och den tilltalade skulle ha besparats en massa onödigt lidande. För att undvika sådana situationer är det viktigt att åklagaren gör en noggrann och självständig bedömning av förundersökningsmaterialet då han tar ställning till om han skall väcka åtal.²²

Det finns även andra omständigheter som kan påverka utredningen. Det är inte bara bristande objektivitet hos förundersökningsledaren som kan medföra att alla alternativa förklaringar till ett brott inte utreds. Resurser är alltid en svag punkt och arbetsbelastningen på polisen idag är mycket hög. Det ter sig naturligt att en stöld inte utreds lika noggrant som ett mord. Det finns olika lösningar på problemet i doktrinen. När det gäller att nå resultat med en rimlig resursinsats inom en rimlig tid kan polisen arbeta efter vissa antaganden men samtidigt måste de vara observanta på sådant som strider mot den uppställda hypotesen.²³ Utredarna bör fråga sig själva hur den tilltalade skulle kunna motbevisa det som talar för hans skuld, och om de finner sådana uppslag bör de utreda dem noga. Sådan utredning bör vidtas även om den tilltalade har erkänt brottet.²⁴ Det blir i slutänden ofta en avvägningsfråga vad gäller brottets svårighetsgrad, polisens arbetsbelastning och vilka ekonomiska resurser som finns att tillgå.

Objektiviteten under förundersökningen blir allt viktigare eftersom åklagaren får allt större befogenheter att hantera målen så att det inte

---

¹⁸ Bring s. 28.

¹⁹ Andenaes del I s. 62.

²⁰ Fitger s. 23:20 b.

²¹ SOU 1992:61 s. 331.

²² Morath s. 13 f.

²³ Sjöberg s. 153.

²⁴ Bring s. 35 f.

behöver gå så långt som till huvudförhandling. Åklagaren kan genom förundersökningsbegränsning, åtalsunderlåtelse och strafföreläggande handlägga ärendena själv. Tyngdpunkten har förskjutits från huvudförhandling till förundersökning och därmed också från domstolen till åklagarmyndigheten.²⁵ Eftersom ingen opartisk domstolsprövning sker då åklagaren handlägger ärendena själv är det av största vikt att åklagaren är objektiv vid sina bedömningar.

2.2.2 Vem skall leda förundersökningen?

Vem som bör leda förundersökningen är en känslig fråga som har diskuterats flitigt. Enligt 23 kap. 3 § rättegångsbalken leder polisen utredningen om saken är av enkel beskaffenhet. Riksåklagaren har tillsammans med Rikspolisstyrelsen givit ut RÅFS 1997:12 om vilka brott som anses vara av enkel beskaffenhet. I denna kan man finna vardagsbrottslighet som trafikbrott, misshandel, stöld och häleri. Om det är ett brott av allvarigare art som inte står med på listan övertar åklagaren ledningen av förundersökningen så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Det är oftast frågan om grövre brott där det är aktuellt med anhållande och häktning. I mål av enklare beskaffenhet sker inget åklagarinträde under förundersökningen, utan åklagaren ser utredningen först då han beslutar i åtalsfrågan.²⁶ Oavsett om det är polis eller åklagare som leder förundersökningen överläts det konkreta utredningsarbetet med förhör och brottsplatsutredningar åt polisen. Det är förundersökningsledaren som avgör vilka utredningsåtgärder som skall vidtas. Denne ansvarar också för att utredningen blir effektiv och rättssäker. Om åklagaren är förundersökningsledare tar han fortlöpande del av polisens arbete och ger polisen direktiv om det behövs kompletterande förhör eller en viss typ av bevisning. Även då polisen leder förundersökningen kan åklagaren ge råd och information om domstolens krav på bevisningens styrka.²⁷

Åklagaren skall granska förundersökningsmaterialet ur en objektiv synvinkel då han beslutar om åtal. Den stora frågan är om han verkligen kan det när han suttit som förundersökningsledare under utredningen. Blir han inte blind för de detaljer som kan peka mot att den misstänkte är oskyldig? Som förundersökningsledare utövar han en kontrollfunktion då han fortlöpande prövar det arbete som polisen gör och bevakar att kravet på objektivitet upprätthålls.²⁸ Det kan förefalla underligt att den blivande motparten i en rättegång är den som leder brottsutredningen. Det har framförts synpunkter på att det vore bättre om polisen sköter utredningen helt själva, så att den misstänktes försvarare och åklagaren har samma möjlighet att påverka den. Genom att låta polisen sköta hela förundersökningen själv skulle man renodla åklagarens partsställning och

---

²⁵ Jacobsson 1997 s. 410.

²⁶ SOU 1992:61 s. 279.

²⁷ Ekelöf V s. 112, 2 § FuK.

²⁸ SOU 1992:61 s. 320.

därmed säkra hans objektivitet.²⁹ Motståndarna hävdar motsatsen, d.v.s. att man släpper på objektivitetskravet genom att renodla åklagarens partsställning, eftersom han då inte alls behöver ta upp sådant som talar till den misstänktes förmån.³⁰

Frågan om vem av åklagare och polis som bör leda förundersökningen vid grova brott är alltid aktuell. Det finns förespråkare för rakt motsatta ståndpunkter. Den ena sidan menar att det vore bättre om polisen skötte hela förundersökningen och överlämnade den färdig till åklagaren för att möjliggöra en helt objektiv åtalsbedömning. De anser att lagstiftaren är alltför godtrogen då denne tror att åklagaren eftersöker omständigheter som talar till den misstänktes fördel. Sådana omständigheter beaktas enligt kritikerna endast om utredarna snubblar över dem. Det är ovanligt att åklagaren utan påtryckningar från försvarare eller misstänkt självmant viker av från en teori för att leta efter omständigheter som talar för den misstänkte. Det finns en risk att åklagaren tycker det är viktigare att bevisa att han hade rätt i häktningsskedet än att objektivt utreda vad som har hänt. Dessa problem skulle enligt kritikerna lösas om åklagaren fick förundersökningen i färdigt skick för att med friska ögon se vad polisen kanske inte sett. Då skulle åklagaren prestigelöst kunna korrigera bristerna genom att komplettera utredningen.³¹ I stort sett samma argument kan man finna i en statlig utredning från 1992 om ett reformerat åklagarväsende. Utredarna konstaterade att även om åklagaren har en skyldighet att vara objektiv finns det en risk för att han tidigt låser sig vid en åsikt i ansvarsfrågan som han senare kan ha svårt att frigöra sig från på grund av prestigeskäl. Om åklagaren inte är delaktig i förundersökningen kan han vid åtalsbedömningen granska utredningen kritiskt.³² De åklagare jag talat med uttrycker viss förvåning över dessa uttalanden. De har aldrig upplevt det på det sättet, de utreder alla möjliga händelseförlopp som framkommer i förhören så långt det är möjligt. De uppställer även egna alternativa hypoteser för att undvika överraskningar i rätten. Vid åtalsbedömningen går de igenom materialet för att se vad som faktiskt går att bevisa utifrån de uppgifter som finns i förundersökningsprotokollet.

Vad finns det då för argument som talar för att åklagaren skall vara förundersökningsledare i de grövre brottmålen. Till att börja med kan man konstatera att åklagaren har mycket stor kompetens att se till att utredningen får rätt inriktning och omfattning. Hans erfarenheter från domstolen är viktiga för att bedöma vad som skall bevisas och med vilken styrka det måste ske. Om förundersökningsledaren saknar erfarenhet av att processa och därmed kännedom om de beviskrav domstolarna ställer finns det en stor risk för att utredningen antingen blir ofullständig och måste kompletteras eller att onödiga utredningsåtgärder vidtas. Fler krav på kompletteringar skulle bli både tids- och arbetskrävande. Framförallt om den misstänkte är

---

²⁹ SOU 1992:61 s. 320.

³⁰ Linders s. 135.

³¹ Esbjörnsson s. 98 ff, Lindgren R s. 239.

³² SOU 1992:61 s. 319.

frihetsberövad är det viktigt att utredningen inte tar onödigt lång tid. Med att onödiga utredningsåtgärder skulle vidtas menas att det finns en större risk att åklagaren inte på ett tidigt stadium skulle uppmärksamma möjligheterna till t.ex. förundersökningsbegränsning. Det är arbetsbesparande att åklagaren tidigt kan ta ställning till vilka gärningar som behöver utredas och ifall begränsningar kan ske. Det är onödigt att polisen lägger ner stora resurser på att utreda misstankar om brott som åklagaren redan tidigt kan säga att han inte kommer att åtala för.³³

I de allvarligare fall då åklagaren tidigt måste ta ställning till frågan om häktning tvingas han noga sätta sig in i utredningen och göra en bedömning av den misstänktes skuld. Det medför alltså ingen vinst ur objektivitetsaspekt att inte låta åklagaren vara förundersökningsledare i grövre brottmål eftersom han ändå måste läsa in sig på målet.³⁴ Förundersökningen skall bedrivas utan skygglappar för att klarlägga sanningen om vad som verkligen har hänt. De åklagare jag talat med anser att det är helt opåkallat att antyda att åklagaren inte är objektiv vid åtalsbedömningen bara för att han varit förundersökningsledare. Det är beviskraven som är ledstjärnan vid åtalsbedömningen och beslutet fattas utifrån det underlag som finns i förundersökningsprotokollet. Det finns ingen anledning att avstå från att höra vissa vittnen för att försöka dölja omständigheter som talar till den tilltalades fördel, de kommer i vart fall fram vid rättegången. I sammanhanget finns det anledning att kort nämna den franska modellen med förundersökningsdomare eftersom det finns de som vill överföra det systemet till Sverige. I Frankrike har man särskilda förundersökningsdomare som leder förundersökningen och beslutar om åtal vid mindre allvarliga och medelsvåra brott. Den allmänne åklagaren medverkar vid förundersökningen och beslutar om åtal vid grova brott.³⁵ Jag har svårt att se varför denna modell skulle vara bättre än den svenska, eftersom det ändå är samma person som leder förundersökningen och beslutar om åtalet. En verklig objektivitetsvinst kan man göra om man låter en person hålla i förundersökningen och en helt annan ta ställning till åtalsbeslutet, men så är inte fallet i den franska modellen. En sådan arbetsfördelning är dock något som ibland sker på de svenska åklagarkammarna. Om en åklagare har för hög arbetsbelastning händer det inte sällan att man överlämnar målet till en annan åklagare för åtalsbedömning. Målen överlämnas sällan efter åtalsbeslutet eftersom åklagaren då ändå lagt ner mycket tid på att läsa in det och tidsvinsten därför blir mycket mindre. Effektiviteten uppnås främst genom att så få som möjligt måste läsa på stora och omfattande mål.

Det finns argument som talar både för och emot att åklagaren leder förundersökningen när det rör sig om grövre brott. Jag tycker att övervägande skäl talar för att det bör förbli som det är idag. Åklagaren bör

---

³³ SOU 1992:61 s. 321.

³⁴ SOU 1992:61 s. 319.

³⁵ SOU 1992:61 s. 307.

naturligtvis hålla en viss distans till såväl utredningsarbetet som till utredningspersonalen och inte delta mer än vad som är nödvändigt. Ett bra samarbete mellan polis och åklagare underlättar arbetet för båda parter. Det torde vara en stor fördel för polisen att under pågående utredning få reda på vilka ytterligare utredningsåtgärder som åklagaren önskar och om de beviskrav domstolen ställer kan anses uppfyllda. Många åklagare har i en undersökning uppgivit att de har som målsättning att bli mer aktiva och engagerade i förundersökningen. De anger dock att arbetsbelastningen är hög redan idag och att mycket tid går till att besluta i åtalsfrågor och föra talan i domstolen.³⁶

För det här arbetets skull spelar det inte så stor roll vem som håller i förundersökningen, huvudsaken är att denne gör det på ett objektivt och rättssäkert sätt. Själv tror jag att en åklagare som under förundersökningen utreder uppslag som talar både för och mot den misstänkte ändå klarar att vara objektiv vid åtalsbedömningen. Att påstå att de inte skulle kunna klara det antyder att åklagarna skulle ha ett eget intresse eller något att vinna på att få den misstänkte åtalad till varje pris. Den statliga utredningen från 1992 kom fram till att det fungerar tillfredsställande som det är idag och att förundersökningsledarens objektivitetsplikt, rätten för den misstänkte att påkalla utredning och bevisbördans placering, balanserar det övertag åklagaren får av att leda förundersökningen.³⁷

En annan aspekt är att åklagaren själv alltid är ytterst ansvarig för det underlag han använder för åtalsbedömningen. Åklagaren är oftast inte med under förhören och har bara förundersökningsprotokollet som underlag för sin åtalsbedömning. Förhören som hålls under förundersökningen skall vara objektiva. Förbudet mot inkvisatoriska förhörsmetoder i 23 kap. 12 § rättegångsbalken understryker kravet på objektivitet.³⁸ Det är inte tillåtet att genom löften om förmåner eller falska förespeglingar locka någon att lämna ett visst vittnesmål. Inte heller får man genom hot eller uttröttningspress fram ett erkännande. Eftersom åklagaren grundar sitt åtalsbeslut på protokollet är det mycket viktigt att det är rättvisande och att alla aspekter har belysts under förhöret så att den misstänkte verkligen har fått säga allt han vill. Polisen skriver protokollet och kan på så sätt vinkla den information som går till åklagaren. Det blir ett problem först om polisen riktar in sig på att en viss person är skyldig och håller förhören utifrån den utgångspunkten. Då blir det svårt för åklagaren att utföra sin kontrollerande funktion som förundersökningsledare och se till att alla uppslag utreds.³⁹ Eftersom det vilar ett tungt ansvar på åklagaren vid åtalsbeslutet bör han ha möjlighet att påverka utredningens omfattning och inriktning.⁴⁰

---

³⁶ SOU 1992:61 s. 296.

³⁷ SOU 1992:61 s. 332.

³⁸ Heuman s. 122.

³⁹ Bring s. 337.

⁴⁰ Morath s. 13.

2.2.3 Försvaren

Eftersom åklagaren har ett övertag över den misstänkte är det bra om försvararen kommer in så tidigt som möjligt för att tillvarata den misstänktes intressen. Offentlig försvarare förordnas numera i många typer av mål. Enligt 21 kap. 3a § rättegångsbalken skall en offentlig försvarare förordnas till den misstänkte då han är anhållen eller häktad om han begär det. På den misstänktes begäran skall rätten också förordna en försvarare om han är misstänkt för ett brott som kan ge fängelse i minst 6 månader. Rätten kan ex officio förordna en försvarare om den finner att det finns ett behov med hänsyn till utredningen, det råder tveksamheter om vilken påföljd som bör utdömas eller om det finns särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden. Förundersökningsledaren bör vara uppmärksam på om det finns behov av en offentlig försvarare och anmäla det till rätten.⁴¹

Att en försvarare är förordnad kan medföra att trycket på polis och åklagare minskar lite. Det har sagts att ett bra försvar gör det lättare att vara åklagare.⁴² Med det menas att om försvararen gör ett bra jobb med att tillvarata den misstänktes intressen så blir åklagarrollen något mindre komplicerad eftersom åklagaren då inte behöver hålla lika hårt på objektivitetsprincipen. Åklagaren skall naturligtvis ändå vara objektiv, men det naturligaste är att försvaret tar fram sådant som talar till den misstänktes fördel. Åklagarens skyldighet att ta upp omständigheter som talar till den misstänktes fördel minskar alltså i motsvarande mån som försvararen tar upp dessa. Varken åklagarens objektivitet eller domstolens processledning botar en dålig försvarare, så den misstänkte är starkt beroende av att försvararen gör ett bra jobb.

Åklagarens roll skiljer sig mycket från försvararens. Försvararen har naturligtvis som sin främsta uppgift att hjälpa sin klient och har ingen skyldighet att dela med sig till åklagaren av den information han får från den tilltalade. Försvararen får inte medvetet lov att ljuga.⁴³ Försvararen har att med nit och omsorg tillvarata den misstänktes rätt, men han skall också verka för sakens riktiga belysning.⁴⁴ Om det inte finns någon försvarare förordnad så är domstolen mer aktiv och hjälper genom processledning den tilltalade att tillvarata sin rätt. I sådana fall intar ofta även åklagaren en mer objektiv och pedagogisk inställning. Denna mjukare inställning kan visa sig genom att åklagaren i större utsträckning påpekar de brister som eventuellt finns i utredningen samt de alternativa hypoteser som inte helt har kunnat förkastas.

Då någon är skäligen misstänkt för ett brott skall han underrättas om det. Efter denna underrättelse har den misstänkte och hans försvarare rätt att

---

⁴¹ 23 kap. 5 § RB.

⁴² Vangstad s. 134.

⁴³ Bring s. 40.

⁴⁴ 21 kap. 7 § RB.

fortlöpande ta del av förundersökningsmaterialet i den mån det inte skadar utredningen. Om den misstänkte har inblick i förundersökningsmaterialet och upptäcker att något som talar för hans oskuld saknas i utredningen kan han begära att åklagaren utreder det, han begär då komplettering av förundersökningsmaterialet.⁴⁵ Det kan vara förhör med ett ytterligare vittne, någon skriftlig bevisning eller att kalla en sakkunnig. Om den misstänkte och hans försvarare kan peka på något som talar starkt för hans oskuld kanske de kan förhindra att han blir åtalad överhuvudtaget. Att aldrig bli åtalad är i allmänhetens ögon mer fördelaktigt än att bli frikänd.⁴⁶ Förundersökningsledaren avgör om utredningen den misstänkte har begärt är relevant och nödvändig. Han bör inta en generös inställning till framställningar av den misstänkte om viss utredning eftersom det främjar en materiellt riktig utgång i målet. Om åklagaren avslår begäran kan den misstänkte överklaga beslutet till tingsrätten. I praktiken görs det sällan eftersom den misstänktes begäran om komplettering oftast bifalls.⁴⁷ Det är främst i stora komplicerade mål som försvaret brukar ha synpunkter på utredningens innehåll.⁴⁸ Naturligtvis är det av största vikt att åklagaren lämnar över allt material som kan gynna den misstänkte till dennes försvarare. Även sådant material som inte senare tas med i utredningen skall delges den misstänkte.⁴⁹ Åklagaren får inte väcka åtal innan slutdelgivning av allt förundersökningsmaterial har skett. Denna fråga kom upp i JO 1976/77 s. 94. Två misstänkta hade framfört önskemål om att en inventering skulle göras som kompletterande bevismaterial men åklagaren ansåg att åtgärden var för tidsödande och kostnadskrävande. I ett senare stadium av utredningen förordnade åklagaren själv om en sådan inventering men underlät att redovisa resultatet härav eller ens tala om för försvararen att den hade utförts. Justitieombudsmannen påtalade att även sådan kompletterande åtgärder som vidtas efter det att förundersökningen har avslutats och åtal har väckts skall redovisas till försvaret. Åklagaren bör så långt det är möjligt samarbeta med den misstänkte och hans försvarare och öppet visa sina vidtagna åtgärder för dem.

Om åklagaren avslår en begäran om komplettering har försvararen en möjlighet att vidta egna kompletterande utredningsåtgärder. Det finns dock en risk att de inte får ersättning för sina kostnader om det senare visar sig att uppgifterna inte har någon betydelse i målet. Försvararen tar på så sätt en egen ekonomisk risk.⁵⁰

2.2.4 Tvångsmedel

När åklagaren beslutar om straffprocessuella tvångsmedel mot den misstänkte är det av största vikt att han upprätthåller sin objektivitet. Det

---

⁴⁵ 23 kap. 18 § RB.

⁴⁶ Ekelöf V s. 103.

⁴⁷ Ekelöf V s. 134.

⁴⁸ Bring s. 29.

⁴⁹ Vangstad s. 134.

⁵⁰ Lindgren R s. 239.

kan vara aktuellt med anhållande, häktning, husrannsakan eller någon annan åtgärd som är nödvändig för att utreda brottet. De allmänna principer som reglerar användningen av tvångsmedel är legalitets-, ändamåls-, behovs-, och proportionalitetsprincipen. Eftersom sådana ingrepp i den misstänktes frihet och integritet är väldigt långtgående är det viktigt att åklagaren är försiktig vid avvägningen av hur ingripande åtgärder som behövs.⁵¹ Naturligtvis får inte åklagaren låta sig påverkas av vem det är som skall utsättas för ingreppet i form av t.ex. en husrannsakan. Beslutet skall fattas på helt objektiva grunder och alltså helt fristående från faktorer som social position och eventuell uppståndelse i media som ett ingripande kan medföra.⁵²

Åklagare får inte heller ingripa mot en enskild vid sidan av den lagreglering som finns. Riksåklagaren har riktat stark kritik mot en åklagare som ingick en skriftlig överenskommelse med en misstänkt om att han frivilligt skulle lägga in sig på sjukhus och avstå från att ta emot besök eller telefonsamtal. Den misstänkte kunde lätt få föreställningen att överenskommelsen var rättsligt bindande och därmed fungerade den i praktiken som ett häktningsbeslut.⁵³ Det anses också strida mot objektivitetskravet att åklagaren meddelar ett beslut eller gör ett beslut mer ingripande i syfte att hjälpa en annan myndighet. Åklagaren får t.ex. inte låta ett frihetsberövande stå kvar längre än vad som är objektivt motiverat för att ge det sociala tillfälle att ingripa. En annan viktig objektivitetsaspekt då det gäller tvångsmedel är att åklagaren hela tiden är skyldig att ompröva beslut om restriktioner för personer som sitter anhållna eller häktade. Alla ändrade förhållanden under utredningen eller huvudförhandlingen skall leda till att meddelade restriktioner omprövas.⁵⁴ Naturligtvis får det inte heller förekomma att åklagaren utövar påtryckningar mot en misstänkt genom att låta påskina att han kan komma att ingripa med tvångsåtgärder om parten inte handlar på ett visst sätt.⁵⁵

2.2.5 Jäv

Eftersom jäv kan uppstå i förhållande till både den misstänkte och målsäganden behandlar jag de aktuella jävsfrågorna i respektive kapitel. Liksom domarna måste åklagarna vara opartiska i sin yrkesutövning. De skall undvika beteenden som ger omvärlden anledning att misstänka bristande objektivitet. Åklagaren får inte ha något eget intresse i saken, varken ekonomiskt eller något annat. Släktskap eller nära vänskap med någon av parterna utgör självklart jäv. Även vissa bisysslor kan leda till att opartiskheten kan sättas i fråga. Därför finns det en bestämmelse som

---

⁵¹ Lindberg s. 211.

⁵² Sjöberg s. 153.

⁵³ Lindberg s. 212.

⁵⁴ RÅC 1:120

⁵⁵ Lindberg s. 200.

förbjuder att en åklagare arbetar som advokat, d.v.s. är ledamot i Svenska advokatsamfundet.⁵⁶

Frågor om jäv för åklagare bedöms enligt samma grunder som jäv för domare. Även s.k. delikatessjäv är tillämpligt på åklagaren. Om det föreligger någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för hans opartiskhet är åklagaren jävig i målet. Åklagarjäv kan dock inte grundas på någon åtgärd som han företagit i tjänsten eller på en gärning som företagits mot åklagaren i hans tjänst.⁵⁷ Undantaget motiveras med att en åklagare inte skall bli jävig enbart för att han fört talan mot den tilltalade i ett annat mål. Det kan ibland ligga i den misstänktes intresse att störa och sabotera en förundersökning i syfte att försämra utredningsmöjligheterna för åklagaren. Rättssamhället måste med fasthet stå emot åtgärder av sådant slag det är angeläget att inte varje påstående från den misstänkte om misstroende mot åklagaren leder till att denne byts ut. Det är endast sådant som vid en genomtänkt bedömning framstår som uttryck för bristande objektivitet som har relevans för jävsfrågan.⁵⁸

Det är viktigt för förtroendet för rättsväsendet att frågor om jäv uppmärksammas och beaktas på ett så tidigt stadium som möjligt, helst redan under förundersökningen. Då förutsättningarna för jäv är uppfyllda skall åklagaren direkt lämna över målet till en annan åklagare. Den omständigheten att åklagaren inte agerat partiskt eller att han inte känner sig partisk har ingen betydelse för om överlämnande skall ske.⁵⁹ Det kan ofta vara svårt att på ett tidigt stadium se vilka som är inblandade i utredningen och därmed kan det ibland vara svårt att uppmärksamma eventuella jävsituationer redan under förundersökningen.⁶⁰ Om det finns anledning att anta att jäv kommer att aktualiseras i utredningen skall den berörda åklagaren vänta med att befatta sig med ärendet tills frågan är klarlagd.⁶¹ Att åklagaren är jävig utgör inte något rättegångshinder och beaktas alltså inte av domstolen. Invändningar om jäv prövas inte av domstolen utan av en högre åklagare. För att det inte skall uppstå några misstankar om partiskhet är det extra viktigt att denna överprövning görs noggrant och med beaktande av objektivitetskravet.⁶² Justitieombudsmannen har i ett mål uttalat att chefsåklagaren bör vara restriktiv vid bedömningen av jävsfrågor eftersom det är naturligt att den tilltalade kan känna agg mot åklagaren. För att verksamheten skall kunna bedrivas på ett effektivt sätt krävs att det är avsevärda personliga motsättningar för att åklagaren skall anses jävig.⁶³ Invändningar om jäv kan inte göras under rättegången, men om chefsåklagaren vid sin prövning kommer fram till att åklagaren varit jävig

---

⁵⁶ Stadgar för Svenska advokatsamfundet 3 § 6 st.

⁵⁷ 7 kap. 6 § RB, 4 kap. 13 § RB.

⁵⁸ Yttrande från Ekobrottsmyndigheten Dnr ÅD 51-00.

⁵⁹ JO 1989/90 s. 52.

⁶⁰ Fitger s. 7:17.

⁶¹ JO 1980/81 s. 120.

⁶² 7 kap. 6 § 3 st. RB, Fitger s. 7:17.

⁶³ JO 1989/90 s. 49.

kan resning beviljas. Resning beviljas endast under förutsättning att det inte är uppenbart att jävet saknat betydelse för utgången i målet.⁶⁴

Det finns även en gränsszon då jäv formellt sett inte föreligger men det ändå framstår som olämpligt att åklagaren handlägger ett visst ärende. Ett exempel är t.ex. om en nära anhörig till en kollega är misstänkt för ett brott. Problemet uppkommer av förklarliga skäl främst på mindre orter där åklagarna känner till varandras familjer. Den berörde åklagaren bör även i dessa fall ta upp frågan med chefsåklagaren eller överåklagaren. Även en situation då en åklagare gjort ett uppmärksammat uttalande i en kontroversiell fråga kan medföra att denne under en period är mindre lämpad att handlägga mål av det slag som uttalandet rörde.⁶⁵

2.3 Åtalsbeslutet

En förundersökning kan avslutas på två sätt. Antingen genom att den läggs ned eller genom att åklagaren fattar beslut i åtalsfrågan.⁶⁶ Åklagaren kan lägga ner förundersökningen om brott inte kan styrkas eller om det skulle vara alltför kostnadskrävande att utreda brottet och det kan antas att påföljden bara skulle bli böter. En nerlagd förundersökning kan upptas om det skulle komma fram nya omständigheter.⁶⁷ Ett åtalsbeslut kan vara positivt d.v.s. att åklagaren väcker åtal, eller negativt om åklagaren beslutar att inte väcka åtal. Ett negativt åtalsbeslut fattas om åklagaren inte tycker att han har tillräcklig bevisning och vidare utredningar troligen inte skulle leda till något resultat. Oavsett vilket beslut åklagaren fattar så måste det vara baserat på objektiva grunder. Åtalsprövningen är ett skriftligt förfarande som baserar sig uteslutande på förundersökningsprotokollet. Åklagaren granskar protokollet objektivt för att avgöra om åtal skall väckas. I de mål åklagaren suttit som förundersökningsledare tar han vid åtalsbeslutet ställning till om det egenhändigt insamlade materialet räcker till åtal. Denna situation begränsar enligt kritiker hans möjligheter att vara objektiv.⁶⁸

Svensk rätt utgår i princip från en absolut åtalsplikt som innebär att åklagaren är skyldig att väcka åtal så snart det föreligger tillräckliga skäl för att den misstänkte har begått brottet.⁶⁹ Tillräckliga skäl innebär att åklagaren gör bedömningen att bevisningen är tillräckligt stark för att kunna ligga till grund för en fällande dom.⁷⁰ Åklagaren gör alltså en förhandsbedömning av hur domstolen kommer att se på bevisningen, men åklagarens bevisvärdering är naturligtvis inte lika ingående som domstolens. Det är sällan bevismaterialet föreligger i samma form vid åklagarens åtalsprövning

---

⁶⁴ 58 kap. 2 § RB.

⁶⁵ Lindberg s. 219.

⁶⁶ 23 kap. 4 a § RB, 23 kap. 20 § RB.

⁶⁷ SOU 1992:61 s. 276.

⁶⁸ Jacobsson 1996 s. 61.

⁶⁹ 20 kap. 6 § RB.

⁷⁰ SOU 1938:44 s. 257.

som det gör vid huvudförhandlingen. Om det inte var på det sättet skulle en frikännande dom alltid innebära att åklagaren gjort en felbedömning. Åtalsplikten kan således förhindra att åklagarna tar frikännande domar som personliga nederlag, eftersom de är tvingade att åtala så snart det föreligger tillräckliga skäl även om de själva tror att den tilltalade är oskyldig.⁷¹

Det finns vissa undantag från den absoluta åtalsplikten och det är bl.a. särskild åtalsprövning och åtalsunderlåtelse. Särskild åtalsprövning föreskrivs för vissa brott i brottsbalken och inom specialstraffrätten. Det är en villkorad åtalsplikt som innebär att åklagaren bara är skyldig att åtala om i straffstadgandet uppgivna förutsättningar är uppfyllda. I 20 kap. 7 § rättegångsbalken behandlas institutet åtalsunderlåtelse som är en annan inskränkning i åtalsplikten. För att åklagaren skall kunna besluta om åtalsunderlåtelse måste det stå helt klart att det är den misstänkte som begått brottet och oftast måste han ha erkänt. Åtalsunderlåtelse kan bl.a. aktualiseras i fall där det kan antas att brottet inte skulle föranleda någon annan påföljd än böter och något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts. Om det kan antas påföljden skulle bli villkorlig dom krävs det särskilda skäl för att åtalsunderlåtelse skall kunna komma ifråga.

I vissa fall är åklagaren behörig att själv bestämma påföljd genom ett strafföreläggande och då sker inte heller något åtal.⁷² Strafföreläggande innebär att åklagaren utfärdar ett föreläggande med ett schablonmässigt straff för brottet. Riksåklagaren har gett ut rekommendationer för hur stränga straffen bör vara för olika brott. Härigenom anses kravet på förutsägbarhet vara uppfyllt.⁷³ Förfarandet innebär en förenklad handläggning som får tillämpas i enklare mål där böter eller villkorlig dom finns i straffskalan.⁷⁴ Strafföreläggande går bara att använda när det står helt klart att den misstänkte har begått brottet, oftast krävs det att den misstänkte har erkänt brottet. Förfarandet går till så att den misstänkte erkänner sitt brott genom att skriva under strafföreläggandet och därmed godkänner han det straff åklagaren beslutat. Ett bestridande leder oftast till att åklagaren åtalar brottet. Därmed finns det en risk för att den misstänkte erkänner brott han inte begått och tar ett bötesstraff bara för att slippa obehaget av en offentlig process. Denna risk skall uppvägas av objektivitetsprincipen och åklagarens plikt att noga beakta allt som talar till den misstänktes fördel. Här kommer ju ingen opartisk domstol att bedöma målet, så därmed är det extra viktigt att åklagaren är strikt objektiv i sin utredning. Åklagarens bedömning om strafföreläggande skall tillämpas görs oberoende av om den misstänkte förklarar sig villig att godkänna det. Åklagaren får inte chansa på att den misstänkte kommer att godkänna ett strafföreläggande om han ser åtalsunderlåtelse som ett alternativ.⁷⁵

---

⁷¹ Heuman s. 123.

⁷² Fitger s. 20:14.

⁷³ SOU 1992:61 s. 196.

⁷⁴ 48 kap. 4 § RB.

⁷⁵ SOU 1992:61 s. 196 f.

Som komplement till åklagarens åtalsplikt har han rätt att åtala redan då det finns *sannolika skäl* för den misstänktes skuld, han är dock skyldig att åtala först då tillräckliga skäl föreligger.⁷⁶ För att säkerställa att åklagaren uppfyller sin åtalsplikt finns det bestämmelser som säger att om åklagaren inte åtalar trots att det föreligger tillräckliga skäl gör han sig skyldig till tjänstefel. För att åklagaren inte skall åtala på för lösa grunder finns det en annan säkerhetsventil. Riksåklagaren kan åtala en enskild åklagare för obefogat åtal om han anser att det inte ens föreligger sannolika skäl för åtal i ett visst fall.⁷⁷ Bestämmelsen för obefogat åtal återfinns i 15 kap. 5 § brottsbalken.

Eftersom det finns utrymme för skönsmässiga bedömningar vid åtalsbeslutet och även i frågor då undantagsreglerna är tillämpliga, är objektiviteten mycket viktig i det här steget. Åklagaren får inte låta ovidkommande omständigheter påverka åtalsbeslutet. Finns det en etablerad praxis som är grundad på förarbeten eller allmänna råd från Riksåklagaren skall han underordna sig den.⁷⁸ Åtalsbeslutet får inte styras av åklagarens subjektiva uppfattning om den misstänktes skuld och han skall inte ta hänsyn till sin subjektiva uppfattning åt något håll. Då den subjektiva uppfattningen stöds av objektiva omständigheter är det naturligtvis i sin ordning. Om åklagaren inte själv tror att den misstänkte är skyldig men det ändå föreligger tillräckliga skäl objektivt sett är han skyldig att åtala. Åklagaren måste lita på att domstolen kommer att fria, om den inte finner att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade är skyldig. Likaså kan man vända på det. Om det är åklagarens personliga uppfattning att den misstänkte är skyldig trots att det inte finns några objektiva omständigheter som stöder det får han inte lov att åtala. Åtalsbeslutet får inte heller påverkas av att den allmänna opinionen eller att massmedia går ut hårt och kräver att den misstänkte ställs inför rätta. Åklagaren skall självständigt utifrån förundersökningsprotokollet besluta om det finns tillräckliga skäl för åtal eller om någon undantagsregel är tillämplig. Sådana frågor avgör han på sitt tjänsteansvar.⁷⁹

Riksåklagaren ansåg att en åklagare inte var objektiv vid åtalsbedömningen då han erbjöd en misstänkt att slippa åtal för befattning med 30 kilogram amfetamin om han erkände överlåtelse av 1 kilogram. Det finns inga lagliga förutsättningar för sådan ”plea bargaining” i Sverige så åklagaren kritiserades skarpt.⁸⁰

Objektivitet i åtalsbeslutet underlättas, som jag skrivit om i föregående kapitel, av att åklagaren inte engagerar sig alltför mycket i det direkta utredningsarbetet. Ett sådant arbetssätt underlättar det faktum att han kritiskt kan granska materialet då han tar ställning till åtalet. Om den tilltalade är missnöjd med åklagarens beslut i åtalsfrågan kan han klaga på beslutet till

---

⁷⁶ SOU 1938:44 s. 257.

⁷⁷ Jacobsson 1996 s. 79.

⁷⁸ Lindberg s. 215.

⁷⁹ Heuman s. 123 ff.

⁸⁰ Lindberg s. 206.

chefsåklagaren eller överåklagaren, som då har att förutsättningslöst pröva frågan på nytt. Det saknas lagbestämmelser om detta, men det anses ligga i överordnade åklagares kontrollfunktion att de kan överpröva olika beslut. Det är dock sällsynt att den högre åklagaren ändrar beslutet.⁸¹ Förundersökningen kan enligt 23 kap. 23 § rättegångsbalken fortsätta även efter det att åtal väckts. Det har sagts att det är teoretiskt orimligt att samma part som senare har en anklagande uppgift i målet också skall ta fram fakta som gynnar försvaret, särskilt efter det att åtal väckts. Åklagaren har på objektiva grunder kommit fram till att bevisen är så starka att han kan förvänta sig en fällande dom. Rent psykologiskt kan det knappast begäras att han skall fortsätta att ifrågasätta denna slutsats. Det vore ju så länge det inte framkommer nya omständigheter att ifrågasätta sitt eget omdöme.⁸² Då åtal har väckts övergår den misstänkte till att bli den tilltalade.

2.4 Huvudförhandlingen

Vid huvudförhandlingen övergår åklagaren till att vara part i rättegången och föra statens straffanspråk. Att åklagaren intar en renodlad partsställning anses dock strida mot rättegångsbalkens anda, eftersom åklagaren har att verka för en objektivt riktig dom.⁸³ Åklagaren skall göra sitt bästa för att få den tilltalade fälld så länge han på objektiva grunder tror att det är det rätta. Bevisbördan i brottmål ligger på åklagaren och han har att ställa utom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet. Objektivitetsprincipen skall enligt min uppfattning tillämpas även under huvudförhandlingen. Jag utgår från det eftersom övervägande skäl talar för en sådan lösning.⁸⁴ I fallet JO 1977/78 s. 123 framhöll Justitieombudsmannen vikten av att åklagaren även vid huvudförhandlingen tar fram omständigheter som talar till den tilltalades förmån. Maths Heuman, Sveriges första riksåklagare, uttrycker åklagarens objektivitet så att ”Det är för sanningens utletande och rättvisans seger som åklagaren skall vara verksam och icke för att driva den av honom intagna ståndpunkten till seger”.⁸⁵ För att kunna vara objektiv under huvudförhandlingen måste åklagaren undvika att engagera sig känslomässigt och prestigemässigt i en fällande dom. En objektiv åklagare tar alltid en friande dom med jämnmot.⁸⁶ En friande dom är aldrig ett personligt nederlag för åklagaren eftersom han har åtalsplikt och hans jobb är att eftersträva materiellt riktiga domar.⁸⁷ Om man låter det gå prestige i att få en tilltalad dömd eller att få till stånd en sträng dom kan objektiviteten vara i fara.

---

⁸¹ Ekelöf V s. 141.

⁸² Bring s. 36.

⁸³ Heuman s. 126.

⁸⁴ Se diskussionen under kap 1.2.

⁸⁵ Heuman s. 127.

⁸⁶ Lindberg s. 203.

⁸⁷ Andenaes del I s. 61.

Objektivitetsplikten är oftast inget större problem då det finns en försvarare förordnad. Den misstänktes intressen tas då tillvara av denne, och åklagaren kan koncentrera sig på att styrka sitt gärningspåstående. Dock innefattar åklagarens objektivitetsplikt ändå en skyldighet att redovisa alla omständigheter som är relevanta i målet, även sådana som talar till den tilltalades fördel.⁸⁸ I enklare mål där ingen försvarare finns är det naturligtvis av ännu större vikt att åklagaren noga redovisar även de omständigheter som talar till den tilltalades förmån. I brottmål finns ännu en säkerhetsventil för att se till att objektiviteten upprätthålls. Lagstiftaren har givit domstolen ett sekundärt utredningsansvar, de skall enligt officialprincipen se till att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver.⁸⁹ Åtalet är ett påstående från åklagaren att han har gjort bedömningen att en fällande dom är det riktiga. Skulle det under huvudförhandlingen dyka upp nya omständigheter som övertygar åklagaren om att det är en friande dom som är det objektivt rätta så är det hans skyldighet att lägga ner åtalet. Han får inte fortsätta driva åtalet om det inte finns objektiva grunder för det.⁹⁰ Att åklagaren är objektiv hindrar naturligtvis inte honom från att göra sitt bästa, men han skall vara uppmärksam på alla omständigheter som antyder att den misstänkte kan vara oskyldig.⁹¹

För att börja lite allmänt med vad man kan ställa för krav på åklagarens uppträdande under processen hänvisar jag till vad Justitieombudsmannen uttalat i ett mål. En åklagare måste avhålla sig från att genom kommentarer eller genom sitt uppträdande demonstrera missnöje eller irritation över ett beslut av rätten. Även om personliga motsättningar uppkommer eller om känsloläget blir upprört under en förhandling måste åklagaren lägga band på sig och avhålla sig från ett uppträdande som kan uppfattas som demonstrativt. I undantagsfall kan det av hänsyn till objektiviteten eller tilltron till opartiskheten i tjänsteutövningen vara nödvändigt med ett åklagarbyte under rättegången.⁹² Det går nog att generalisera lite och säga att varken ironi, sarkasmer eller andra humörutbrott hör hemma i en rättsal, varken mot rätten eller mot någon annan aktör.

Det kan tyckas självklart att åklagaren, som statens ombud, visar alla närvarande respekt och vänlighet under hela förfarandet, naturligtvis även mot den tilltalade och hans försvarare. Åklagare som jag talat med har sagt att de vinnlägger sig om att vara mycket artiga och korrekta mot både den tilltalade, målsäganden och rätten.

Det har sagts att praktiskt taget varje åklagare betraktar det som en framgång om åtalet bifalls och som en motgång om det ogillas. De flesta åklagare tar inte en sådan motgång särskilt hårt, men det finns vissa åklagare som är

---

⁸⁸ Heuman s.126.

⁸⁹ 46 kap. 4 § RB.

⁹⁰ Bring s. 37 f.

⁹¹ Andenaes del 1 s. 61.

⁹² JO 1988/89 s. 21.

särskilt prestigebundna och som på grund av det kan komma att åsidosätta objektivitetsplikten. Riksåklagaren har reagerat starkt på detta påstående och säger att åklagarna självfallet inte har något eget intresse av fällande domar.⁹³ De åklagare jag talat med säger sig inte känna igen sig i situationen. Så länge de gjort sitt bästa känner de inget speciellt om åtalet ogillas. Däremot kan de känna sig missnöjda med sin egen insats om förundersökningen måste kompletteras på grund av att de inte lagt ner tillräcklig omsorg på utredningen. Åklagare är också människor så oavsett hur professionell inställning de har är det naturligtvis möjligt att de ibland känner en viss besvikelse om åtalet ogillas.. Dock torde det endast uppkomma i betydligt mindre utsträckning än vad folk i allmänhet tror och endast i stora och komplicerade mål.

Hur kan då åklagaren visa sin objektivitet under huvudförhandlingens olika delar?. För att börja med sakframställningen så bör åklagaren visa objektivitet genom att även ta upp sådant i händelseförloppet som talar till den tilltalades förmån. Sakframställningen är en redogörelse för vad åklagaren gör gällande har hänt och det är naturligt att denna ligger så nära sanningen som möjligt. Om det finns luckor i händelseförloppet som åklagaren fyller i med sina egna hypoteser bör han göra rätten uppmärksam på det. Det kan uppstå vissa svårigheter om den tilltalade väljer den rätt till tystnad som han har enligt Europakonventionens artikel 6:2. Det finns då en risk för att åklagarens huvudhypotes blir den enda hypotesen. Frågan är om åklagaren med hänsyn till objektivitetsprincipen skall utveckla de alternativa hypoteser som ligger rimligt nära till hands med tanke på det bevismaterial som föreligger. Det finns de som är av uppfattningen att åklagaren har denna skyldighet och jag är starkt benägen att hålla med. I annat fall främjar inte åklagaren en materiellt riktig dom.⁹⁴

Det anses att åklagaren är skyldig att upplysa rätten om sådant som talar till den misstänktes fördel om inte försvararen gör det. Det är oftast lämpligare att försvararen gör det men om försvaret inte känner till en för den tilltalade förmånlig omständighet, eller av annan anledning inte nämner den, får det anses vara åklagarens skyldighet att se till att rätten får kännedom om den. Om åklagaren tror att en viss fråga till den tilltalade leder till ett svar som medför att det kommer fram uppgifter som talar för att den tilltalade är oskyldig bör han naturligtvis ställa den frågan. Den svenska åklagarens objektivitet förhindrar att han ensidigt försöker få den tilltalade fälld. Om åklagaren alltid skulle föregripa försvaret genom att ta upp omständigheter som talar till den tilltalades fördel kan försvararen tappa intresset för sin roll eftersom han då inte längre har någon meningsfull uppgift i processen.⁹⁵

Åklagaren får inte undanhålla rätten uppgifter som talar för den tilltalades oskuld om han känner till dem. Det följer av att åklagaren skall eftersträva

---

⁹³ Lindgren R s. 237.

⁹⁴ Professor Per-Ole Träskman 010423.

⁹⁵ Ekelöf V s. 181.

en objektivt riktig dom.⁹⁶ En viktig sak är att åklagaren bör framhålla om handlingen begåtts under sådana omständigheter att en objektiv ansvarsfrihetsgrund kan tänkas vara tillämplig. Egentligen skall åklagaren inte åtala i ett sådant fall, men omständigheterna kan ha framkommit först under förhandlingen. Det är till och med en omständighet som rätten beaktar ex officio om ingen part påpekar den.⁹⁷ En annan sak som kan härledas till objektivitetstanken är att åklagaren inte bör ta upp sådana omständigheter som förekommit under förundersökningen men som inte omfattas av åtalet. Inte heller bör han ta upp andra handlingar som kan uppfattas som nedsättande och som saknar betydelse för skuldfrågan, en allmän smutskastning anstår inte en opartisk åklagare.⁹⁸ Åklagaren bör uttrycka sig neutralt även om han blir provocerad av försvararen. Han bör undvika alla typer av överdrifter i hela sin framställning.⁹⁹

Det är den fria bevisprövnings princip som gäller i Sverige. Det innebär att all bevisning kan åberopas eftersom domstolen gör en noggrann prövning av vad som verkligen är bevisat i målet. Även bevisningen bör dock präglas av åklagarens objektivitet. Med andra ord kan åklagaren åberopa bevisning som åtkommit på olagligt sätt t.ex. genom olovlig telefonavlyssning. Sådan bevisning bör dock endast användas om den är nödvändig och det är fråga om ett särskilt allvarligt brott. Om åklagaren väljer att använda olagligt åtkommen bevisning bör han upplysa rätten om hur den tagits fram.¹⁰⁰ Åklagaren bör aldrig ta med bevisning som är utan betydelse för saken men som ändå kan verka belastande för den tilltalade.¹⁰¹ En annan svår fråga är om åklagaren bör kalla vittnen som har sett eller i vissa fall inte sett sådant som talar till den tilltalades fördel. En åklagare som inte kallat en målsägande till huvudförhandlingen trots att hon hade gjort vissa iakttagelser beträffande gärningsmannen som inte stämde in på den tilltalade har kritiserats av Justitieombudsmannen. Han framhöll vikten av att åklagaren tar fram omständigheter som talar till den tilltalades förmån. Omständigheterna i målet var sådana att målsäganden var 74 år gammal och uppgav sig känna stor rädsla för den tilltalade och blev därför befriad från sin vittnesplikt. Vid huvudförhandlingen visade det sig att målsäganden satt bland åhörarna och då ansåg Justitieombudsmannen att det ålegat åklagaren att tillse att ett förhör kom till stånd eftersom målsägandens ängslan uppenbarligen inte varit av sådan art att hon bör få undandra sig ett förhör.¹⁰² Justitieombudsmannen anser följaktligen att det åligger åklagaren att kalla vittnen som lämnat vittnesmål som talar till den tilltalades förmån om inte försvararen gör det. Det här kanske är att förenkla det lite väl mycket. Det ser ganska märkligt ut om åklagaren kallar tre vittnen som såg en viss händelse och sedan ännu ett vittne som inte såg något hända. Jag

---

⁹⁶ Heuman s. 126.

⁹⁷ Heuman s. 150.

⁹⁸ Heuman s. 154.

⁹⁹ Lindberg s. 202.

¹⁰⁰ Lindberg s. 213.

¹⁰¹ Andanaes del I s. 68.

¹⁰² JO 1977/78 s. 123.

tycker att det måste ligga på försvararen att kalla ett vittne som så uppenbart talar till den tilltalades fördel. Saken ställs naturligtvis i annat ljus om den tilltalade inte har någon försvarare. En åklagare jag talat med tycker att det vittne som inte såg händelsen skall utredas närmare. Kanske tittade han bort vid något tillfälle eller möjligen är han en nära vän till den tilltalade. Om det är en nära vän till den tilltalade kan åklagaren eventuellt medverka till att provocera fram mened om han kallar det vittnet. En annan aspekt på objektiviteten vid bevisupptagningen är att åklagaren inte bör avbryta ett vittne som börjar vittna om sådant som stjälpes åklagarens åtal. Åklagaren kan ifrågasätta och utreda detaljerna närmare men bör inte på amerikanskt maner avbryta förhöret. Även det bottnar naturligtvis i att åklagaren skall eftersträva en materiellt riktig dom.

Under pläderingen skall åklagaren göra en objektiv avvägning av vad som förekommit under hela förhandlingen och han bör inte moralisera eller tala nedvärderande om den tilltalade. Att bevara sin objektivitet under pläderingen är nog det allra svåraste för åklagaren. Han har åtalat för att han tycker sig ha tillräckliga skäl och det har inte framkommit något under huvudförhandlingen som har fått honom att ändra uppfattning. Åklagaren har alltså att pläderna för en fällande dom samtidigt som han beaktar de omständigheter som talar till den tilltalades fördel. Denna objektivitet kan lämpligen ta sig uttryck genom att åklagaren själv antyder de svaga punkterna i sin argumentering istället för att hoppas på att advokaten skall finna svagheter och påtala dem för rätten. Eftersom åklagaren pläderna före försvaret kan det vara ett sätt att bemöta försvarets kommande argument. Åklagaren bör inte i sin plädering uttala att han är personligen övertygad om den tilltalades skuld eftersom hans personliga uppfattning inte är relevant, utan det är vad han har lyckats bevisa som bedöms av rätten.¹⁰³ Det är de bevis åklagaren lagt fram som han skall fokusera på och inte vad hans intuition säger honom om den tilltalades skuld.¹⁰⁴ Man får normalt acceptera att försvararen har mer känslomässiga pläderna än vad som kan väntas från den objektiva åklagaren.¹⁰⁵

Åklagaren är inte skyldig att yrka någon påföljd men om han gör det bör han yrka på det som enligt gällande praxis anses vara normalt. Han bör inte yrka ett strängare straff utan att ha objektivt stöd för det och han bör inte heller lägga till någon prutningsmån för det fall domstolen skulle korta straffet.¹⁰⁶ Även då det gäller yrkanden om påföljd måste således åklagaren vara objektiv och han får inte driva en egen kriminalpolitisk linje som står i strid med gällande praxis.¹⁰⁷ Objektiviteten vid påföljdsfrågan upplever jag inte som något problem. Vid flertalet rättegångar har jag hört åklagaren pläderna för lindriga påföljder.

---

¹⁰³ Heuman s. 156.

¹⁰⁴ Andenaes del I s. 68.

¹⁰⁵ Ekelöf V s. 186.

¹⁰⁶ Andenaes del I s. 69.

¹⁰⁷ Lindberg s. 199.

2.5 Överklagandet

Åklagaren har möjlighet att överklaga tingsrättens dom både till den tilltalades förmån och till hans nackdel. Att åklagaren kan överklaga till den tilltalades förmån anses vara ett tydligt utslag av objektivitetsprincipen.¹⁰⁸ Kravet på objektivitet gör sig starkt gällande vid åklagarens överväganden om talan bör fullföljas till högre rätt. Överklagandet skall vara sakligt motiverat och får inte bero på åklagarens prestigekänslor. Domen får alltså inte överklagas bara för att åklagaren känner sig missnöjd eller besviken över den.¹⁰⁹ Åklagaren får inte heller avstå från att överklaga bara för att reglera sin arbetsbörda. Ett sådant motiv är dock av naturliga skäl inte lika upprörande som om han överklagar utan objektiva skäl. Om man drar en parallell till att väcka åtal kan man säga att åklagaren bör överklaga endast då han kan emotse att överklagandet bifalls i sådan utsträckning att det med beaktande av ekonomiska och andra konsekvenser framstår som berättigat.¹¹⁰

Om en åklagare upptäcker att det begåtts ett fel som t.ex. att den tilltalade dömts för en preskriberad eller icke brottslig gärning är det hans skyldighet att se till att felet rättas till i de fall där det är möjligt. Om domen inte vunnit laga kraft är det åklagarens tjänsteplikt att överklaga till den tilltalades förmån för att rätta till felet. Åklagaren kan också vara skyldig att begära resning i fall där de rättsliga förutsättningarna är uppfyllda.¹¹¹ Åklagaren får naturligtvis även överklaga domen till den tilltalades nackdel för att få till stånd ett strängare straff, men det skall vara sakliga skäl som ligger bakom beslutet. Det anses att åklagaren endast bör överklaga en dom för att få ett hårdare straff då det utdömda straffet avviker mycket från en väl etablerad praxis.¹¹² Det verkar dock vara mycket ovanligt att åklagaren överklagar självständigt bara för att straffet inte blev det han yrkat på.

En annan fråga är om det är lämpligt att åklagare använder sig av rätten att anslutningsöverklaga.¹¹³ Det finns förespråkare för olika ståndpunkter. Den ena sidan anser att åklagaren borde ta ställning till om domen är riktig helt oberoende av huruvida den tilltalade överklagar. Anslutningsöverklagandet får enligt förespråkarna för denna synpunkt inte användas som ett påtryckningsmedel mot en tilltalad för att få honom att ta tillbaka sitt överklagande.¹¹⁴ Förbudet mot reformatio in pejus blir utan praktisk betydelse om åklagaren anslutningsöverklagar rutinmässigt och den tilltalade riskerar då alltid att påföljden höjs om han själv överklagar. Det etiska och objektiva i ett sådant anslutningsöverklagande kan ifrågasättas eftersom åklagaren då med blotta risken för en strängare dom avskräcker

---

¹⁰⁸ 20 kap 2 § 3 st. RB.

¹⁰⁹ Heuman s. 158.

¹¹⁰ Fitger s. 51:19.

¹¹¹ Lindberg s. 217, 20 kap. 2 § RB.

¹¹² Heuman s. 159.

¹¹³ 51 kap. 2 § RB.

¹¹⁴ Ekelöf, Boman 1990 s. 43.

den tilltalade från att överklaga. Åklagaren bör enligt det synsättet inte utnyttja sin rätt att anslutningsöverklaga utan att det föreligger särskilda skäl för det. Om åklagaren anser att domen är riktig är det inte förenligt med hovrättsprocessens syfte att överklaga domen anslutningsvis.¹¹⁵

Den andra sidan anser att det numera är helt acceptabelt att åklagaren rutinmässigt överklagar anslutningsvis.¹¹⁶ De åklagare jag talat med anser att det numera är allmänt accepterat att anslutningsöverklaga av processekonomiska skäl. Om åklagaren ändå skall lägga ner den tid och de resurser som krävs för att föra processen i hovrätten kan han lätt tycka att den tilltalade bör stå för sitt överklagande med full risk. Jag tycker att processekonomiska överväganden ligger nära att vara ett sådant osakligt skäl som inte skall ligga bakom ett anslutningsöverklagande. Det är inte helt berättigat att åklagaren med sina resurser gör processekonomiska överväganden vid bedömningen huruvida ett överklagande bör ske. Kanske är det så att även åklagarmyndighetens resurser är så hårt ansträngda att dessa överväganden ändå måste göras.

Flera av de åklagare jag talat med överklagar sällan domar självständigt, däremot anslutningsöverklagar de ofta då den tilltalade överklagar domen. Några åklagare har påpekat att det är bra att anslutningsöverklaga eftersom hovrätten då får en möjlighet att göra en helt självständig bedömning av fallet. Min egen åsikt är att varje åklagare skall göra en självständig bedömning av huruvida domen är materiellt riktig. Om han finner att domen ligger inom det rimliga utifrån de förutsättningar som fanns tycker jag inte att han skall anslutningsöverklaga bara för att den tilltalade har lämnat in ett överklagande. Faktum kvarstår, reglerna om reformatio in pejus sätts ur spel av rutinmässiga anslutningsöverklaganden.

Det finns många exempel på domar då åklagaren endast överklagat anslutningsvis trots att det utdömda straffet kan tyckas vara oproportionerligt lågt. Ett exempel är NJA 1991 s. 83 där tingsrätten dömde en man till 1,5 års fängelse för upprepad misshandel och flera våldtäkter mot sin sambo. Den tilltalade överklagade domen till hovrätten och åklagaren överklagade anslutningsvis. Hovrätten ändrade tingsrättens dom och dömde mannen till 3,5 års fängelse. Högsta domstolen beviljade prövningstillstånd och det slutliga straffet blev 3 års fängelse. Här kan man fråga sig vilka överväganden åklagaren gjorde då han beslutade att inte överklaga tingsrättens dom självständigt. Om man anknyter till det som har sagts ovan om att åklagaren bör överklaga domen då det utdömda straffet avviker mycket från en etablerad praxis kan man fråga sig om han gjorde några överväganden alls. Det slutliga straffet blev det dubbla på grund av ett anslutningsöverklagande.

---

¹¹⁵ Welamson s. 66, Fitger s. 51:19.

¹¹⁶ Lindberg s. 217.

3 Åklagarens objektivitet i förhållande till målsäganden

3.1 Allmänt

Åklagaren har inte bara att vara objektiv i förhållande till den misstänkte utan han har också till uppgift att tillvarata målsägandens intressen både under förundersökningen och vid domstolsförhandlingen. I följande kapitel har jag för avsikt att redogöra för den svåra avvägning som åklagaren har att göra mellan kravet på objektivitet och skyldigheten att hjälpa målsäganden på olika sätt. Riksåklagaren utreder även denna svåra situation i sitt pågående projekt. Målsäganden har inte rätt till någon förmånligare behandling än den misstänkte varför åklagaren måste undvika att identifiera sig med den skadelidande. Samtidigt har åklagaren en skyldighet att värna om målsägandens rätt. Det här är en svår situation och åklagaren måste vara uppmärksam på alla konflikter som kan uppstå.¹¹⁷ Kravet på objektivitet och saklighet medför att åklagaren inte kan sträcka sig längre när det gäller stöd till målsäganden än vad som explicit framgår av rättegångsbalken.¹¹⁸

Målsäganden kan ha personliga förväntningar på åklagaren eftersom målsäganden inte sällan har ett starkt intresse av utgången i målet. Han kan känna sig kränkt av brottet som begåtts mot honom och han kan därför känna en viss hämndlystnad. Härav kan följa att han har stora förväntningar på att åklagaren skall ha samma inställning till den tilltalade som han själv. En vanlig missuppfattning hos målsäganden är att åklagarens uppgift är att få den tilltalade fälld för brottet och att hjälpa målsäganden med att få ut så stort skadestånd som möjligt från den tilltalade. Det är ofta en ovan situation för målsäganden att delta i en rättegång. Han har därför ingen kunskap om åklagarens roll eller processens gång, vilket ibland leder till att han inte heller har någon förståelse för åklagarens yrkesmässiga och objektiva syn på saken.¹¹⁹

3.2 Förundersökningen

3.2.1 Allmänt om förundersökningen

Åklagaren har att under förundersökningen iaktta strikt objektivitet i förhållande till målsäganden, eftersom han även skall utreda sådant som talar till den misstänktes fördel. Även under huvudförhandlingen är kraven

---

¹¹⁷ Lindberg s. 203.

¹¹⁸ Lindberg s. 200.

¹¹⁹ Lithner s. 172.

på objektivitet starka.¹²⁰ Åklagaren bör tidigt markera en viss yrkesmässig distans till målsäganden för att målsäganden inte skall missuppfatta hans objektiva ställning och ty sig för mycket till honom. Åklagarna har med hänsyn till objektivitetsprincipen ingen skyldighet att ta kontakt med, eller sammanträffa med målsäganden före rättegången. I undantagsfall kan det behövas ett personligt sammanträffande t.ex. om det är ett grovt våldsbrott eller om det behövs ur bevisvärderingssynpunkt. Förhören under huvudförhandlingen i känsliga mål blir ofta av bättre kvalitet om målsäganden fått tillfälle att träffa den som skall fråga ut honom om alla detaljer i målet.¹²¹ I Riksåklagarens allmänna råd till åklagarna sägs att målsäganden kan begära ett sammanträffande med åklagaren ifall han har frågor om skadeståndet eller processen och att åklagaren då bör gå med på ett möte om det inte framstår som helt meningslöst. Om ett sammanträffande äger rum bör en tredje person vara närvarande för att undvika tveksamheter om åklagarens objektivitet.¹²² Då åklagarna sällan träffar målsäganden i andra fall än de mycket känsliga målen är denna tredje person oftast målsägandens stödperson eller ett målsägandebiträde.

Åklagarens distans till målsäganden får dock inte gå för långt. Kritik har riktats mot en åklagare som i en skrivelse bett målsäganden att inte kontakta henne eftersom kontakten skulle kunna tolkas som påverkan. Riksåklagaren tyckte att det inte fanns någon anledning att utgå från att kontakten skulle vara otillbörlig. Målsäganden måste naturligtvis få kontakta åklagaren om han har frågor om förfarandet eller vill diskutera ett eventuellt skadestånd.¹²³ De flesta av åklagarna jag har talat med säger att de helst inte träffar målsäganden före huvudförhandlingen eftersom de inte vill riskera att målsäganden påverkas på något sätt. Det ser jag som ett tydligt utslag av åklagarnas objektivitetstänkande.

Om åklagaren engagerar sig för mycket i målsägandens sak kan det leda till att den misstänkte känner att han inte kan vänta sig någon objektivitet från åklagaren i den fortsatta utredningen. Det bör påpekas att målsäganden inte har någon möjlighet att yrka att tvångsmedel skall användas mot den misstänkte. Alla beslut om tvångsmedel beslutar åklagaren på eget initiativ.¹²⁴

3.2.2 Jäv

Jävsfrågorna aktualiseras i stor utsträckning i förhållande till målsäganden. Det beror bl.a. på att målsäganden ibland tyr sig till åklagaren för att få stöd och hjälp. I vissa typer av mål kan åklagarens kontakter med målsäganden bli både många och omfattande. Det ligger på åklagaren själv att

---

¹²⁰ RÅC 1:122 s. 13.

¹²¹ RÅC 1:122 s. 4 & 10.

¹²² RÅC 1:122 s. 10.

¹²³ Lindberg s. 205.

¹²⁴ Lindberg s. 203.

upprätthålla sin objektivitet och upplysa målsäganden om att han även skall agera till den tilltalades förmån. Mycket av det som sagt i kapitel 2.2.5 gäller naturligtvis även jäv i förhållande till målsäganden. Åklagaren får som tidigare nämnts inte vara släkt eller nära vän med någon part. Även släktskap med målsäganden medför jäv eftersom åklagaren även har att verka till den misstänktes förmån. Att även nära vänskap mellan åklagaren och målsäganden medför att åklagaren är olämplig att handlägga målet kan tyckas naturligt. På små orter där alla känner varandra mer eller mindre kan det ibland uppstå problem med att hitta en ”ojävig” åklagare.

Åklagaren skall undvika att låta relationen till målsäganden utvecklas till ett privat vänskapsförhållande. Kontakterna mellan åklagaren och målsäganden får inte ta sig sådana uttryck att det ger anledning att misstänka att det föreligger en nära relation. Det utesluter inte att åklagaren kan känna empati för målsäganden. Här vill jag poängtera att det inte är den misstänkte som avgör vad som är att anse som otillbörliga kontakter mellan åklagaren och målsäganden, eftersom jävsfrågor avgörs av en högre åklagare. Även Justitieombudsmannen och Justitiekanslern granskar jävsfrågor på enskildas begäran. I fallet JK 1985 s. 157 ansåg Justitiekanslern att åklagarens opartiskhet kunde ifrågasättas. Åklagaren hade i fallet inlett en intim förbindelse med målsäganden och det var enligt Justitiekanslern en omständighet som uppenbarligen var ägnad att rubba förtroendet för hans opartiskhet. Det finns naturligtvis inget att invända mot Justitiekanslerns bedömning. Utgången torde för de flesta vara en fullkomlig självklarhet.

Om det skulle uppstå ett personligt förhållande mellan åklagaren och målsäganden skall åklagaren direkt kontakta sin chef om ett åklagarbyte, eftersom hans opartiskhet annars kan sättas i fråga. Det förekommer ibland att åklagare har värvat om målsägandens rätt på ett sådant sätt att de har utsatts för kritik. Riksåklagaren riktade allvarlig kritik mot en åklagare NN som engagerade sig för målsäganden i en kollegas mål. Han försökte påverka handläggande åklagare till att fortsätta förundersökningen och när denne ändå beslutade att lägga ner förundersökningen hjälpte NN målsäganden att begära överprövning hos både överåklagaren och Riksåklagaren. När inte heller det ledde till någon ändring bistod den kritiserade åklagaren målsäganden med att utforma en talan om enskilt åtal. Riksåklagaren uttalade att engagemanget i målsägandens sak absolut inte får sträcka sig så här långt.¹²⁵

Ett aktuellt mål då frågan om jäv uppkom är det så kallade Alcalá-målet. Den handläggande åklagaren, Yngve Rydberg, blev anmäld till bl.a. Riksåklagaren eftersom den misstänkte ansåg att han umgåtts med anmälaren under oacceptabla former. Omständigheterna var sådana att Rydberg m.fl. reste till Paraguay under förundersökningen för att höra anmälaren. Under denna resa åt han bl.a. middag tillsammans med henne och hennes man vid några tillfällen. Rydberg och hans kollegor företog

---

¹²⁵ Lindberg s. 204.

också en kort utflykt i sällskap med anmälarens man. Riksåklagaren ansåg inte att kontakterna mellan åklagaren och anmälaren var av sådan art eller omfattning att det påverkade förtroendet för Rydbergs objektivitet. Omständigheter som gjorde att jäv inte kunde anses föreligga var bl.a. att åklagaren aldrig var ensam med anmälaren. Även det faktum att anmälarens man var den enda tillgängliga tolken vid några inplanerade studiebesök gjorde att Riksåklagaren ansåg att det inte fanns anledning att kritisera Rydbergs agerande.¹²⁶

3.2.3 Skadeståndstalan

Åklagaren har en skyldighet att på målsägandens begäran förbereda och utföra hans skadeståndstalan om det kan ske utan väsentlig olägenhet och anspråket inte är uppenbart obefogat.¹²⁷ Det innebär att det enskilda anspråket ofta kumuleras med brottmålet och handläggs i brottmålsprocessen. Eftersom det är i stort sett samma bevisning som krävs i både ansvars-, och skadeståndsdelen är det processekonomiskt fördelaktigt för alla att målen handläggs i samma rättegång. Det är viktigt att målsägandens skadeståndsanspråk utreds noga under förundersökningen. Utredning skall vara så fullständig att åklagaren kan presentera anspråken under huvudförhandlingen. I Riksåklagarens allmänna råd till åklagarna sägs att kravet på objektivitet och opartiskhet utesluter att åklagaren gör mer än framför målsägandens skadeståndskrav under huvudförhandlingen. Åklagaren får alltså inte ställning av målsägandens ombud bara för att han för fram skadeståndsanspråken. Åklagarens huvuduppgift är att objektivt utreda vad som har hänt och att argumentera i ansvarsfrågan.¹²⁸

Åklagaren behöver alltså inte föra målsägandens skadeståndstalan om det innebär en väsentlig olägenhet eller om anspråket är uppenbart ogrundat. Även i denna bedömning bör åklagaren vara objektiv. Endast sådana omständigheter som är sakliga skall tas med i bedömningen. Rekviritet *väsentlig olägenhet* syftar till att det krävs omfattande utredning om skadans storlek och att denna utredning blir orimligt stor i förhållande till ansvarsfrågan eller om utredningen skulle dra ut på tiden så att det sker en fördröjning av brottmålsprocessen. Det senare gäller främst då den misstänkte sitter anhållen eller häktad. För att ett skadeståndsanspråk skall anses *uppenbart obefogat* krävs att det för åklagaren framstår som självklart att det inte kommer att bifallas av domstolen. Antingen för att det är orimligt högt eller för att det saknas bevisning som styrker det.¹²⁹ Om målsägandens enskilda anspråk tas upp i en särskild tvistemålsprocess blir det mycket dyrare för den enskilde och i Riksåklagarens allmänna råd anges att åklagaren bör använda undantagen restriktivt.¹³⁰ Hur mycket enskilda

---

¹²⁶ Riksåklagarens beslut Dnr 2000/0261.

¹²⁷ 22 kap. 2 § RB.

¹²⁸ RÅC 1:122 s. 12.

¹²⁹ Prop. 1987/88:1 s. 8 ff.

¹³⁰ RÅC 1:122 s. 8.

åklagare engagerar sig i skadeståndsdelen varierar ganska mycket. En undersökning visar mycket stor spridning på hur mycket åklagarna hjälper målsägaren med utformningen av skadeståndstalan. Många väljer att inte ange vilka belopp som offret bör yrka utan anger istället vilka poster skadeståndet kan avse. Det är inte lätt för målsäganden att veta hur mycket som är skäligt att begära för t.ex. kränkning eller sveda och värk. Om målsäganden begär orimliga summor kan åklagaren i värsta fall vägra att föra skadeståndstalan. Andra åklagare har valt att hänvisa till brottsoffermyndighetens praxis. Ett fåtal av åklagarna föreslår ett konkret belopp och hjälper därmed brottsoffret att hamna på en rimlig nivå. Det finns också några åklagare som har svarat att de undviker att hjälpa målsägande med skadeståndsanspråken eftersom de skall vara opartiska.¹³¹ Det sistnämnda torde dock strida mot lagen eftersom åklagaren har en skyldighet att hjälpa målsäganden att utforma och föra skadeståndstalan. Inte mindre än 40 % av målsägarna anser att åklagaren inte har hjälpt dem i tillräcklig utsträckning med deras skadeståndstalan.¹³² Jag tycker inte att det kan anses strida mot objektivitetsprincipen att åklagaren talar om vilka poster skadeståndet kan omfatta och vilka belopp som enligt praxis brukar utgå eftersom de har en lagstadgad plikt att hjälpa målsäganden med utformandet av skadeståndsanspråket.

3.3 Åtalsbeslutet

Det är vanligt att målsäganden känner starkt missnöje om åklagaren inte tycker sig ha tillräckliga skäl att väcka åtal. Målsäganden förväntar sig ofta att åklagaren skall ta hans parti mot den tilltalade. Det kan tyckas som om målsäganden utgår från att åklagaren inte har någon självständig prövningsrätt utan har att väcka åtal för varje anmält brott.¹³³ Målsäganden kan begära överprövning av ett beslut att inte väcka åtal hos en högre åklagare. Den högre åklagaren prövar då frågan förutsättningslöst och objektivt men beslutet ändras sällan. Om beslutet inte ändras återstår det för målsäganden att utnyttja sin subsidiära åtalsrätt och väcka enskilt åtal enligt 20 kap. 8 § rättegångsbalken. Möjligheten att väcka enskilt åtal anses av många vara närmast fiktiv. Det är en stor ekonomisk risk att driva ett mål där åklagaren ansett möjligheten till fällande dom osannolik. Målsäganden riskerar vid ett ogillande att få betala även den tilltalades rättegångskostnader.¹³⁴

Det händer ibland att målsäganden ringer till åklagaren för att övertyga denne om sin historia och eventuellt för att komplettera med fakta som inte finns med i förundersökningen. Då bör åklagaren hänvisa målsäganden till polisen för kompletterande förhör eller påpeka att det kan framföras vid huvudförhandlingen. Om det är avgörande för åtalsbedömningen krävs ett

---

¹³¹ SOU 1998:40 s.405.

¹³² Lindgren M s. 59.

¹³³ Heuman s. 130.

¹³⁴ Ekelöf V s. 141.

kompletterande förhör som kan ingå i förundersökningen, eftersom åtalsbedömningen görs på det skriftliga materialet. Det är också viktigt att det sker på ett korrekt sätt eftersom den misstänkte har en ovillkorlig rätt att få del av allt material och har rätt att yttra sig över det.

3.4 Huvudförhandlingen

Det kan uppstå en konflikt om målsäganden tror att åklagaren är hans ombud i processen trots att åklagaren har att iaktta objektivitetsprincipen. I en undersökning från 1999 framkom att många målsäganden faktiskt tror att åklagaren är deras ombud på samma sätt som försvararen är den tilltalades ombud.¹³⁵ Målsäganden väntar sig att åklagaren skall stödja honom och agera utifrån utgångspunkten att den misstänkte är skyldig. Många målsäganden har dessutom en förväntning på att åklagaren skall åstadkomma ett straff som ligger över vad som är praxis för brottet i fråga.¹³⁶ Det här är naturligtvis ett problem eftersom åklagaren är statens ombud i processen som skall vara både opartisk och objektiv. Åklagaren arbetar för en objektiv riktig dom och han har att beakta sådant som talar både för och emot den tilltalade. Målsäganden kan uppfatta det som om hans ”ombud” sviker honom. Sådana missförstånd kan undvikas genom att åklagaren framhåller sin huvuduppgift som statens ombud och framhåller sin objektivitetsplikt. Förhoppningsvis kan man med så enkla medel förhindra att målsäganden känner sig försummad och utlämnad. För att åklagaren utåt sett skall framstå som objektiv bör han inte skjutsa målsäganden till domstolen eller låta honom vänta i åklagarrummet före förhandlingen.

Ofta sker den första kontakten mellan målsäganden och åklagaren vid tidpunkten för huvudförhandlingen. Vid en undersökning har det visat sig att drygt 60 % av målsägarna är missnöjda med tidpunkten för den första kontakten med åklagaren.¹³⁷ De åklagare jag har talat med säger att det sällan finns någon tid till att träffa målsäganden tidigare eftersom de ofta går direkt från ett mål till ett annat. Oftast träffar de målsäganden någon minut innan förhandlingen börjar för att presentera sig och snabbt gå igenom hur processen går till. Flera säger sig inte vilja tala om målet med målsäganden eftersom de inte vill påverka denne i någon riktning. Det händer ofta att målsäganden ringer till åklagaren några dagar före huvudförhandlingen för att få reda på hur processen kommer att gå till och vad som förväntas av dem. De åklagare jag har talat med tar sig oftast tid att redogöra för processens gång eftersom det lugnar målsäganden och i förlängningen leder till en smidigare och effektivare huvudförhandling.

---

¹³⁵ Lindgren M s. 58 ff.

¹³⁶ Lithner s. 171 f.

¹³⁷ Lindgren s. 57.

Det har hänt att målsäganden har upplevt att åklagaren varit nedlåtande och fällt negativa yttranden om honom under huvudförhandlingen.¹³⁸ Andra målsäganden har uppgivit att åklagaren bagatelliserade deras rädsla och undringar. Men det finns också många målsäganden som sagt att åklagaren varit hjälpsam och sympatisk. Målsäganden vars åtal ogillades var mindre nöjda med åklagarens handläggning av ärendet, vilket kan tyckas ganska naturligt.¹³⁹ I andra fall har åklagaren inte ens hälsat och presenterat sig för målsäganden då denne kom in i salen.¹⁴⁰ Det är viktigt att åklagaren som representant för staten är trevlig och artig mot alla parter. Vissa ageranden som t.ex. att presentera sig kan man tycka hör till vanligt folkvett. Det får finnas gränser för hur objektiv åklagaren är. Vanlig artighet går naturligtvis alltid för sig. Det är kanske första och enda gången i domstol för vissa personer och det är inte så konstigt att de känner sig lite osäkra och söker stöd hos åklagaren.

Det har också framkommit kritik mot att åklagaren överger målsäganden i pauserna.¹⁴¹ Här tycker jag att man får tänka på att åklagaren utför ett jobb, han måste ha möjlighet att ta en paus och få lite tid att tänka igenom nästa steg i rättegången. Det ingår inte i åklagarens uppgifter att vara kurator och personligt stöd till målsäganden. Han borde inte ens vara det med tanke på objektivitetsprincipen. Dock finns det andra sätt att få hjälp och stöd för målsäganden. En möjlighet för målsäganden att få extra stöd är att ta med sig en stödperson eller i vissa fall ett målsägandebiträde eller ett rättegångsombud till förhören och huvudförhandlingen. En stödperson är endast ett moraliskt och psykologiskt stöd som målsäganden kan utse själv. Målsäganden kan välja en person som han känner förtroende för som stödperson. Stödpersonen bör alltid anvisas en plats bredvid målsäganden under huvudförhandlingen.¹⁴² Målsägandebiträde förordnas vid vissa typer av brott då målsäganden anses ha behov extra stöd under processen t.ex. vid misshandel och sexualbrott. Målsägandebiträdet för skadeståndstalan om åklagaren inte gör det. Det är ofta lämpligare att målsägandebiträdet gör det eftersom han kan engagera sig mer för sin klients sak än åklagaren. Biträdet behöver inte iaktta någon objektivitet utan kan helt stötta sin klient.¹⁴³ Dessa aktörer avlastar åklagaren från den sociala och stöttande delen av hans arbete vilket medför att han inte behöver riskera sin objektivitet.

Åklagaren är enligt 12 kap. 3 § rättegångsbalken förbjuden att agera som ombud för någon av parterna. Att åklagaren inte är målsägandens ombud medför ett absolut förbud mot att målsäganden ger åklagaren någon form av ersättning. Åklagaren får inte heller ta emot gåvor av målsäganden. Dessa till synes självklara regler gäller även efter ärendet har avslutats.¹⁴⁴ Vad jag

---

¹³⁸ Fredriksson, Malm s. 99.

¹³⁹ Lindgren M s. 62 f.

¹⁴⁰ Lindgren M s. 22.

¹⁴¹ Lindgren M s. 61.

¹⁴² Bring s. 220 f, 20 kap. 15 § RB, 23 kap. 10 § RB.

¹⁴³ RÅC 1:122 s. 6.

¹⁴⁴ Lindberg s. 205.

har förstått händer det tämligen ofta att åklagare måste skicka tillbaka blommor, vin och choklad som de får från målsäganden.

4 Åklagarens objektivitet i förhållande till domstolen

4.1 Allmänt

I dagens ackusatoriska brottmålsprocess står två i princip jämbördiga parter inför en opartisk domstol. Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna ger alla som anklagas för brott rätt till en rättvis rättegång. Den ger alla en ovillkorlig rätt till en opartisk och offentlig prövning inför en oavhängig och opartisk domstol inom skälig tid.¹⁴⁵ Det är inte åklagarens uppgift att se till att domstolen är opartisk utan det ligger på dess eget ansvar. För att processen skall anses rättvis får åklagaren inte åtnjuta någon favorisering framför försvararsidan.

En vanlig missuppfattning hos folk är att åklagaren och domstolen samarbetar för att få den tilltalade fälld. Därför är det mycket viktigt att det tydligt framgår att åklagaren och domstolen inte arbetar gemensamt. I de inkvisatoriska processerna var åklagaren domstolens lydiga tjänare som efterlevde alla anvisningar från domarens sida. Denna stämpel måste nu arbetas bort i folks medvetande.¹⁴⁶ Det är viktigt att åklagaren agerar på ett sådant sätt att varken hans eller domstolens opartiskhet kan ifrågasättas och hans uppträdande bör präglas av ett visst avstånd till rätten.¹⁴⁷ Om allmänheten och den tilltalade tror att domstolen och åklagaren samarbetar för att få honom fälld försämras förtroendet för hela rättsväsendet. Distansen kan t.ex. visas genom att åklagaren tänker på hur han tilltalar rättsens ledamöter och hur han uppträder i rätten. Detta är särskilt viktigt på mindre orter eftersom åklagaren och domstolens ledamöter ofta känner varandra ganska väl där. Ett korrekt förhållande mellan åklagaren och domstolen visar allmänheten och den tilltalade att åklagaren inte är en av domstolens tjänstemän. Naturligtvis gäller också sådana självklara saker som att åklagaren inte bör äta lunch med rättsens ledamöter på en rättegångsdag.¹⁴⁸

4.2 Åklagarens självständighet

Det är grundläggande i en rättsstat att åklagaren står fri från andra rättsliga organ. Åklagaren har en i grundlagen given rätt och skyldighet att agera självständigt. Av 11 kap. 7 § regeringsformen framgår det att domstolen inte kan bestämma hur en åklagare skall besluta i ett visst fall. Åklagaren har numera en helt självständig ställning och behöver inte rätta sig efter

---

¹⁴⁵ Europakonventionen artikel 6:1.

¹⁴⁶ Lithner s. 170.

¹⁴⁷ Vangstad s. 135.

¹⁴⁸ Lindberg s. 207.

domstolens råd och anvisningar. I JO 1994/95 s. 43 var det fråga om en domare som kontaktat en åklagare och begärt att hon skulle diskutera frågan om ett väckt åtal borde fullföljas med en kollega. Justitieombudsmannen uttalade att en sådan uppmaning lätt kunde uppfattas som att domstolen redan tagit ställning i skuldfrågan och att det var en förtäckt anvisning till åklagaren att lägga ner åtalet. Uppmaningen sågs mot bakgrund av regeringsformens regler som en otillbörlig påtryckning från rättsens sida. För att åklagaren skall kunna ha en helt oberoende och neutral ställning är det viktigt att han slår vakt om sin självständighet och integritet, kort sagt att han utför sitt arbete objektivt och med respekt för övriga aktörers roller i lagstiftningens anda. Inget av det ovan sagda förhindrar att åklagaren har goda relationer till domstolen i allmänhet.¹⁴⁹ Det borde vara en självskriven regel att åklagare skall uppträda så korrekt som möjligt mot alla aktörer, såväl försvarsadvokaten, den tilltalade, målsäganden och rättsens ledamöter. Riksåklagaren har i ett fall uttalat sig om hur åklagaren inte bör uppföra sig under förhandlingen. Det uppstod meningsskiljaktigheter mellan domaren och åklagaren, och åklagaren lämnade förhandlingen i vredesmod mitt under pågående handläggning. Naturligtvis måste även åklagaren finna sig i de beslut som rätten fattar utan att visa missnöje eller irritation. Åklagaren har att överklaga beslutet i vederbörlig ordning om han är missnöjd med innehållet.¹⁵⁰

Underhandskontakter mellan åklagaren och domstolen måste av nödvändighet ske ibland för att processen skall flyta smidigt. Dock måste sådana kontakter alltid ske med iakttagande av strikt objektivitet och med respekt för domarens roll.¹⁵¹ Domstolen kan som tidigare nämnts inte ge åklagaren direktiv om hur han bör utforma talan eller om han skall lägga ner åtalet. Däremot har rätten möjlighet att förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen om de finner den otillräcklig.¹⁵² Med hänsyn till den tilltalades kontradiktion samt för att domstolens opartiskhet inte skall ifrågasättas bör sådana kontakter ske skriftligen. Samråd mellan åklagaren och rättsens ledamöter i åtalsfrågan eller angående vilka vittnen som skall instämmas får inte lov att förekomma. Om en åklagare känner sig tveksam inför ett beslut bör han istället rådgöra med en kollega. Domstolen kan rådgöra med åklagaren i tekniska frågor som t.ex. till vilken tid ett visst vittne bör kallas för att minska olägenheten för vittnet.¹⁵³

Det påstås att det fortfarande förekommer att domstolen ger åklagaren diskreta antydningar om vilken ytterligare bevisning han bör åberopa eller att han bör lägga ner en viss åtalspunkt eller t.o.m. hela åtalet.¹⁵⁴ Ett sådant förfarande från domstolen strider helt mot rättegångsbalkens tanke men det är en svår gränsdragning mot tillåten processledning från domstolens sida.

---

¹⁴⁹ Lindberg s. 206.

¹⁵⁰ Lindberg s. 207.

¹⁵¹ Lindberg s. 207.

¹⁵² 45 kap. 11 § RB.

¹⁵³ Heuman s. 128.

¹⁵⁴ Lithner s. 170.

Åklagaren och rättsens ledamöter får naturligtvis inte heller diskutera utgången i ett pågående mål, eftersom objektiviteten hos både domstol och åklagare då kan sättas ifråga. Det finns de som motiverar åklagarens objektiva och opartiska agerande med att åklagarens ställningstagande i t.ex. en häktningssamtal framställning utövar ett inte oväsentligt psykologiskt tryck på domstolen att besluta enligt åklagarens yrkande.¹⁵⁵ Domstolen torde helt oberoende av åklagarens ställningstagande ha att opartiskt och sakligt pröva varje yrkande av åklagaren. Det kan knappast åligga åklagaren att själv svara för att rättssäkerheten upprätthålls. Att en väldigt stor andel av häktningssamtal framställningarna bifalls ser jag bara som ett tecken på att åklagarna gjort ett bra arbete då de gjorde sin bevisvärdering och prognos om domstolens framtida beslut.

Åklagaren har en skyldighet att rätta till fel som han upptäcker i domstolens handläggning. Det är naturligtvis ett direkt utslag av objektivitetsprincipen. Som tidigare nämnts är åklagaren skyldig att överklaga ett beslut eller en dom till den tilltalades förmån om han upptäcker ett fel som har haft betydelse för utgången av ett mål. Dessutom finns det en skyldighet för åklagaren att öppet gå emot domstolen om han finner att den fattat ett olagligt beslut. Det kan t.ex. vara så att åklagaren är skyldig att häva ett häktningsbeslut som rätten fattat utan laglig grund. Däremot har åklagaren ingen allmän skyldighet att granska lagligheten av domstolsbeslut i ärenden han inte handlagt själv.¹⁵⁶

---

¹⁵⁵ Lindgren R s. 236.

¹⁵⁶ JO 1996/97 s. 57.

5 Åklagarens objektivitet i förhållande till överordnade

5.1 Allmänt

Följande kapitel behandlar åklagarens objektivitet i förhållande till sina överordnade, inte objektivitet på samma sätt som i de tidigare kapitlen utan snarare i betydelsen självständighet. Åklagarorganisationen är hierarkiskt uppbyggd. Riksåklagaren är chefsmyndighet för hela åklagarväsendet och endast Riksåklagaren själv är behörig att föra talan i Högsta Domstolen. Landet är indelat i sex åklagarmyndigheter (Stockholm, Göteborg, Malmö, Linköping, Västerås och Umeå) som var och en leds av en överåklagare. Varje myndighet är sedan i sin tur indelad i flera åklagarkammare som var och en leds av en chefsåklagare. Totalt finns det 38 åklagarkammare. Åklagarmyndigheten är förvaltningsmyndighet under regeringen.¹⁵⁷ Denna organisationsplan skall ändras inom ett år men ingen kan säga exakt hur den kommer att se ut i framtiden. Enligt det svenska systemet är det åklagaren själv och inte åklagarmyndigheten som ansvarar för de beslut som fattas. Åklagaren avgör alla frågor som ingår i hans uppgifter på sitt tjänsteansvar. Riksåklagaren, Justitieombudsmannen och Justitiekanslern har som uppgift att kontrollera åklagarnas arbete och påtala eventuella felaktiga beslut.

5.2 Åklagarens självständighet

Som en följd av 11 kap. 7 § regeringsformen får inte en överordnad åklagare tala om för en underordnad åklagare hur han skall besluta i ett enskilt ärende. Några direkta order om att den underordnade åklagaren skall agera på visst sätt får inte förekomma. En anvisning om hur ett beslut bör utfalla är i vart fall aldrig bindande för den enskilde åklagaren.¹⁵⁸ Exempel på vad en överordnad åklagare inte får säga åt en underordnad är t.ex. att han skall åtala eller inte åtala i ett visst fall eller att han skall lägga ner en viss förundersökning. Inte heller Riksåklagaren kan bestämma hur en åklagare skall besluta i ett visst fall, men chefsmyndigheten ger ut cirkulär med allmänt hållna råd och anvisningar om hur åklagarna bör agera i vissa fall. Dessa allmänt hållna riktlinjer ger åklagarna vägledning i svåra frågor och leda till en enhetlig tillämpning. Råden används som en rättskälla av åklagare men även av vissa domare.¹⁵⁹

Även om en högre åklagare inte kan besluta hur en annan åklagare skall besluta i ett visst ärende har både Riksåklagaren och överåklagare en

---

¹⁵⁷ RÅ informationsblad Åklagaren – i medborgarnas tjänst.

¹⁵⁸ Fitger s. 7:14.

¹⁵⁹ Östberg s. 442.

möjlighet att överta uppgifter från lägre åklagare enligt devolutionsprincipen i 7 kap. 5 § rättegångsbalken. Efter ett sådant övertagande kan den högre åklagaren själv besluta i ärendet. Även en chefsåklagare kan gå in och överta ärenden från sina underställda kammaråklagare. Det är så den högre åklagaren bör agera istället för att ge anvisningar om hur ett visst beslut bör utfalla. Exempel på fall där övertagande kan komma ifråga är då chefsåklagaren eller överåklagaren finner ett mål så komplicerat att han själv bör utföra åtalet. Även då en lägre åklagare överklagat en frikännande dom, men chefsåklagaren inte tycker det finns objektiva skäl till fullföljd kan han överta målet och återkalla överklagandet. Övertagandet skall säkerställa objektiviteten i överklagandet.¹⁶⁰ Alla övertaganden bör i största möjliga mån ske på ett sådant sätt att den lägre åklagarens självständighet inte träds för när.¹⁶¹ Hotet om att bli fråntagen mål kan påverka den lägre åklagarens självständighet och därmed benägenhet att följa den högre åklagarens anvisningar. Självständigheten skulle i så fall bara vara formell.¹⁶² Det är naturligtvis en risk, men det är den enskilde åklagaren som riskerar åtal för obefogat åtal eller påföljder för tjänstefel om han låter sig påverkas till att fatta ett felaktigt beslut. Det finns ingen möjlighet att skylla ifrån sig med att en överordnad åklagare sagt åt honom att göra på ett visst sätt. Naturligtvis är det möjligt för en åklagare att rådfråga och diskutera med kollegor eller överordnade, men i slutänden ansvarar de alltid själva för det beslut de fattar. En paradox i hela systemet är att en högre åklagare kan uppdra åt en lägre åklagare att väcka ett visst åtal enligt substitutionsprincipen. Då borde den lägre åklagaren med hänsyn till det som sagts tidigare kunna avböja med motiveringen att han finner bevisningen otillräcklig. Det kan han inte om uppdraget givits av Riksåklagaren, Justitieombudsmannen eller Justitiekanslern. Däremot kan han senare lägga ner åtalet om han finner att det inte finns tillräckliga skäl.¹⁶³ Det här är en svårtolkad motsägelse.

5.3 Överprövning

Åklagarens beslut i olika frågor går inte att överklaga till en högre instans. Däremot har det i praxis utvecklats en överprövningsmöjlighet. Ett beslut som en lägre åklagare fattat överprövas av en högre åklagare. Ordningen följer den hierarkiska ordningen inom åklagarmyndigheten. En kammaråklagares beslut överprövas av chefsåklagaren och chefsåklagarens beslut överprövas av överåklagaren. Riksåklagaren överprövar beslut av överåklagaren. Överprövningsmöjligheten finns inte uttryckligt reglerat i lag men har stöd i den tillsynsverksamhet som överordnade åklagare utövar. Denna överprövning kan ske ex officio av den högre åklagaren eller på begäran av den som berörs av beslutet, oftast den misstänkte eller målsäganden.¹⁶⁴ Det kan gälla ett beslut att inte inleda eller att lägga ner en

---

¹⁶⁰ Ekelöf I s. 161.

¹⁶¹ Fitger s. 7:14.

¹⁶² Jacobsson s. 60.

¹⁶³ Ekelöf I s. 161.

¹⁶⁴ RÅC 1:108 s. 3.

förundersökning men det kan också vara ett beslut i åtalsfrågan. Även invändningar om att den handläggande åklagaren inte iakttagit objektivitet eller att han är jävig prövas av en högre åklagare.

6 Åklagarens objektivitet i förhållande till massmedia

6.1 Allmänt

Åklagaren har en central roll i straffprocessen och blir därför föremål för mycket uppmärksamhet från massmedias sida. Det kommer till uttryck genom en emellanåt mycket hård mediabevakning av uppmärksammade förundersökningar och rättegångar. Särskild uppmärksamhet får målen om den misstänkte har en framträdande social position eller om brottet innehåller några särskilt grymma eller otäcka detaljer. Medias uppmärksamhet innebär också en granskning av hur den offentliga verksamheten sköts och att inga rättsövergrepp sker. Även om den makabra fixeringen på grova brott ibland kan upplevas som stötande så är uppmärksamheten inte endast av ondo. Enskilda åklagares handlande ifrågasätts ibland då de fattat uppmärksammade beslut om att lägga ner en förundersökning trots att media anser att det är tydligt vem som är skyldig. Media har liksom allmänheten ofta en överdriven föreställning om åklagarens personliga insats och tror att han själv i mycket stor utsträckning avgör vilka fall som skall leda till åtal. Ofta har varken media eller allmänheten kunskap om begrepp som absolut åtalsplikt, tillräckliga skäl och liknande. Det stora flertalet har inte heller någon uppfattning om straffsatser utan vill att åklagaren skall sätta in den misstänkte på livstid om det rör sig om ett upprörande och uppmärksammat brott. Media skulle lätt kunna bidra till att åklagarrollen blir belyst på ett bra sätt men det verkar inte finnas något intresse av det. Det skrivs mest om uppmärksammade åtal och kritiserar åklagare som inte åttalar för de brott som media anser att den misstänkte har begått.

6.2 Påverkas åklagaren av media?

En annan aspekt är den bild pressen förmedlar av åklagarens verksamhet. Det är *vad* som står i tidningarna och visas på nyheterna som är det viktigaste, att allmänheten får en korrekt bild av hur rättssystemet fungerar.¹⁶⁵ Det är något som jag anser att många medier inte lever upp till idag. Alltför ofta kan man se rena felaktigheter i medias framställningar och det främjar inte allmänhetens bild av rättsväsendet. Dessutom verkar många medier tagit ställning till den misstänktes skuld långt innan domstolen har fått bedöma målet. Eftersom massmedia i stor utsträckning bidrar till den allmänna opinionen är det viktigt att bilden av ett uppmärksammat mål är rättvisande. Ett utpekande i massmedia påverkar naturligtvis allmänhetens inställning och i värsta fall även åklagarens och domstolens. Det är

---

¹⁶⁵ Heckscher s. 155.

åklagarens plikt att inte falla undan för den allmänna opinionens upprörda stämningar i form av löpsedlar och allmän debatt. Åklagaren skall iakttäta objektivitet i sin myndighetsutövning och får inte påverkas av omständigheter utanför förundersökningen och huvudförhandlingen.¹⁶⁶ Varken i åtalsbeslutet eller i sin processföring får han låta sig påverkas av ovidkommande omständigheter. Då åtalsbeslutet inte utfaller som allmänheten har tänkt sig kan det vara extra viktigt att åklagaren motiverar beslutet noga och förklarar varför det måste bli just så. Man kan jämföra hans situation med en idrottsdomare som inte får påverkas i sina domslut av en upprörd hemmapublik. Naturligtvis är åklagarens roll mer ansvarstygnd än idrottsdomarens, men frågan är om det är möjligt att förbli helt opåverkad. Klarar åklagaren att stå emot opinionstrycket från hela svenska folket?

6.3 Vad kan åklagaren säga till media?

6.3.1 Meddelarfriheten

Förundersökningen är enligt sekretesslagen hemlig fram till den lämnas in till domstolen tillsammans med stämningsansökan. Även då förundersökningssekretessen har upphört bör åklagaren då han tar ställning till om vissa uppgifter skall lämnas ut ta hänsyn till alla inblandade, såväl den misstänkte som målsäganden och närstående till dessa. Offentligheten kan betyda en privat katastrof för den misstänkte och åklagaren bör därför visa stor försiktighet i förhållandet till media. Det gäller framförallt så länge skulden inte är fastslagen.¹⁶⁷ Ett stort pressetiskt ansvar ligger också på medierna själva, de bör noga överväga vad som skall lämnas ut till allmänheten. Det finns ingen fastlagd policy för åklagares kontakt med massmedia men meddelarfriheten i 1 kap. 1 § 3 st. tryckfrihetsförordningen gäller även för dem.

Meddelarfriheten innebär att det inte är straffbart att lämna ut sekretessbelagda uppgifter för publicering och det är den enskilde åklagaren som själv avgör vad som är lämpligt när det gäller uttalanden till massmedia.¹⁶⁸ Riksåklagaren har uttalat att åklagare bör inta en förhållandevis restriktiv inställning mot massmedia i fråga om enskilda ärenden. Uttalanden av en viss typ kan lätt inge föreställningen att åklagaren inte motsvarar de krav på objektivitet som ställs på honom.¹⁶⁹ Framförallt kan objektiviteten ifrågasättas om åklagaren gör uttalanden som är till nackdel för den misstänkte. Det ligger i åklagarens roll att han då åtal är väckt på ett eller annat sätt tror att den misstänkte är skyldig men han får ändå inte lov att säga det rent ut. Åklagaren bör redan under

---

¹⁶⁶ Heuman s. 124.

¹⁶⁷ Andenaes del I s. 63.

¹⁶⁸ Fitger s. 23:27.

¹⁶⁹ Lindberg s. 221.

förundersökningen vara försiktig i sina uttalanden och undvika att på förhand säga vilket åtalsbeslutet kommer att bli. Då åtal väl har väckts skall åklagaren undvika att plädera för sin sak utanför rättssalen. Åklagaren får inte genom sina uttalanden i media försöka påverka allmänhetens eller medias inställning.

Riksåklagaren verkar ha nått ut väl med sitt budskap för de flesta av åklagarna jag talat med tar det säkra före det osäkra och undviker helt att tala med pressen under en pågående rättegång. De är mycket förtegn eftersom de anser att det inte finns något nyhetsvärde i detaljerna kring en rättegång. Naturligtvis finns det åklagare som inte följer riksåklagarens rekommendation, men det finns inget laglig sätt att ingripa mot sådana uttalanden. Publiceringen av material om en rättegång medför ofta stora olägenheter för den misstänkte och målsäganden. Fler än jag har dragit slutsatsen att de svenska åklagarna i allmänhet är mycket restriktiva i sitt umgänge med pressen. Det finns dock en motsida som ibland utnyttjar massmedia som en kanal för information och ibland kan det vara en fördel om åklagarna går ut med tillrättalägganden och klargöranden för att nå en rimlig balans.¹⁷⁰ Åklagaren kan naturligtvis alltid gå ut i media och bemöta angrepp på handläggningen av ärendet samt reda ut rena missuppfattningar. De kanske till och med bör göra det för att undvika att allmänhetens förtroende för deras roll som statens företrädare försämras.¹⁷¹

6.3.2 Oskuldighetspresumtionen

Oskuldighetspresumtionen är av mycket stor vikt vid åklagarens kontakter med media. Europakonventionens artikel 6:2 säger att en misstänkt skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts. Inga statliga företrädare får lov att uttala sig om den misstänktes skuld innan han är dömd av domstolen, de får inte föregripa rättens dom. Det ligger i sakens natur att åklagaren på sätt och vis tror att den misstänkte är skyldig eftersom han tycker sig ha tillräckliga skäl för att väcka åtal. Ibland händer det att en polis eller åklagare blir intervjuad och uttalar att de har gripit den skyldiga. Ett sådant uttalande är ett klart övertramp av oskuldighetspresumtionen och Sverige kan fällas i Europadomstolen. Åklagaren kan dock göra uttalanden i stil med att: Jag kommer att väcka åtal eftersom det finns tillräckliga skäl att förvänta sig en fällande dom. Det innebär inte att han på förhand har tagit ställning till den tilltalades skuld. Han återupprepar bara de överväganden han gjort vid åtalsbedömningen.¹⁷² Emellanåt kan det vara mycket svårt att avgöra om det är polis och åklagare som uttalat det vi läser i tidningarna. Ibland är det troligen reportern själv som medvetet eller omedvetet vinklat det sagda till en säljande löpsedel.

---

¹⁷⁰ Sjöberg s. 154.

¹⁷¹ Heuman s. 133.

¹⁷² Professor Per-Ole Träskman 010423.

6.3.3 Finns det en motsättning?

Finns det någon motsättning mellan meddelarfriheten och oskyldighetspresumtionen? Jag tycker inte det eftersom åklagaren har möjlighet att lämna ut all den information han har i målet i enlighet med tryckfrihetsförordningen. I oskyldighetspresumtionen sägs att åklagaren inte får lov att föregripa rättens dom ifråga om den tilltalades skuld. I ansvarsfrågan har åklagaren ingen information som han kan lämna ut och då tolkar jag oskyldighetsprincipen så att han inte skall spekulera i saker som han ännu inte har någon kännedom om.

7 Analys

Syftet med arbetet var att utreda hur omfattande åklagarnas objektivitetsplikt kunde sägas vara. Min slutsats blir att åklagaren har en långtgående skyldighet att iaktta objektivitet under hela förfarandet. Åklagaren skall vara objektiv från det att förundersökningen inleds till det att domen har vunnit laga kraft, alla beslut han fattar skall baseras på objektiva grunder. Under förfarandet skall han också vara objektiv i förhållande till flera olika aktörer. Med tanke på det övertag som åklagaren har över den misstänkte så är det av största vikt att han iakttar objektivitet och inte missbrukar sin maktposition. Det är lättare att förstå åklagarens komplicerade ställning om man jämför hans uppgifter med försvararens. Advokatens plikt som försvarare är att med nit och omsorg tillvarata den misstänktes rätt. Han kan helt koncentrera sig på att finna och framföra omständigheter som talar till klientens fördel. Åklagaren har den dubbla uppgiften att dels leta efter sådant som talar till den misstänktes fördel men också sådant som talar för att han är skyldig. Om man vänder på det kan man säga att åklagaren har den avundsvärda uppgiften att verka för att sanningen kommer fram medan advokaten har att med alla lagliga medel försöka fria sin klient.

Objektivitetsplikten påstås medföra att åklagaren har en ganska splittrad roll. Själv är jag inte så säker på det. Han har att tillvarata mångas rättigheter, men uppgiften är alltid att försöka få fram sanningen. Åklagarens uppgift är att tillvarata det allmännas intresse av att den som begått brott straffas samt att inga oskyldiga fälls, han skall vara en rättvisans opartiske tjänare. Det har sagts att vissa egenskaper är utmärkande för en bra åklagare. En åklagare bör ha gott omdöme, vara vidsynt och ha modet att fatta impopulära beslut.¹⁷³ Det ligger säkert mycket i det. Vad det gäller åklagarens agerande kan man konstatera att varken ironi, sarkasmer eller några synliga missnöjesdemonstrationer klär en objektiv åklagare. Även humor bör användas sparsamt och med mycket gott omdöme. Det kan tyckas självklart att åklagaren, som statens ombud, visar alla närvarande respekt och vänlighet under hela förfarandet. Det gäller i uppträdandet mot såväl den tilltalade som hans försvarare, men även mot målsäganden, vittnen och inte minst mot rättens ledamöter. Enligt min uppfattning bör åklagaren ta sig tid att hälsa på både rätten, försvararen, den tilltalade och målsäganden innan förhandlingen börjar.

Objektivitetsprincipen i 23 kap. 4 § rättegångsbalken gäller uttryckligen alla som befattar sig med förundersökningen. Även de omständigheter som talar till den misstänktes förmån skall tillvaratas under utredningen. Då åklagaren tar ställning till om han skall väcka åtal gör han en objektiv bedömning om det finns tillräckliga skäl för att emotse en fällande dom. Åklagaren gör en preliminär bevisvärdering och hans objektivitet är många gånger avgörande

---

¹⁷³ Vangstad s. 132.

för utfallet. Det som talar för att denna bedömning görs med beaktande av alla omständigheter är att en stor andel av de väckta åtalen bifalls av domstolen. Under huvudförhandlingen är det lite mer tveksamt om objektivitetsplikten gäller. Även om det råder viss oenighet om detta så är de praktiskt verksamma åklagarna överens om att de skall vara objektiva även under huvudförhandlingen. I och med att de som faktiskt omfattas av den eventuella objektivitetsplikten är övertygade om dess tillämplighet kommer den att användas så i praktiken.

Åklagarens objektivitet i förhållande till den misstänkte präglas naturligtvis i mycket hög utsträckning av att åklagaren har att objektivt försöka ta reda på vad som har hänt. Objektiviteten är viktig för att kompensera den misstänkte för den starkare position som polis och åklagare har eftersom de har tillgång till utredningsresurser och tvångsmedel. Trots att åklagaren i domstolen har en anklagande uppgift skall han som förundersökningsledare även ta fram fakta som gynnar försvaret. Åklagaren har alltså en dubbel uppgift som gör att många tycker att han inte bör medverka under förundersökningen. Jag tror inte att det är något problem för åklagaren att leda förundersökningen samtidigt som han bevarar sin objektivitet, eftersom min åsikt är att de flesta arbetar på det sättet idag. De argument som främst talar för en sådan lösning tycker jag är att åklagaren är mer kvalificerad än polisen att göra de rättsliga bedömningar som måste göras under utredningens gång samt att åklagaren i många fall ändå måste läsa in sig på fallet tidigt för att avgöra frågan om anhållande och häktning. För att ytterligare säkerställa objektiviteten skulle en åklagare ta hand häktningen för att sedan överlämna målet till en annan åklagare som för talan under huvudförhandlingen. Självfallet skulle denna ordning medföra mycket extraarbete och är förmodligen ingen tänkbar lösning med de resurser som finns att tillgå idag.

En annan tvistefråga är huruvida åklagarna tar en friande dom som ett personligt nederlag och en prestigeförlust eller inte. Då ett mål ogillas beror det ofta på att det framkommit något nytt under huvudförhandlingen eller att ett vittne har ändrat sin berättelse. Det beror troligen inte särskilt ofta på felbedömningar från åklagarens sida. Även om åtalet ogillas kan åklagaren känna tillfredsställelse över ett väl utfört arbete. Han kan ha gjort ett mycket bra jobb även om utfallet blev en friande dom. Åklagarna som jag talat med under mitt arbete hävdar att de inte känner någon prestigeförlust då ett mål ogillas. De tänker överhuvudtaget inte i termer av att vinna eller förlora. Däremot händer det att de känner sig missnöjda med sin egen insats om det kommer fram att förundersökningen måste kompletteras eller något liknande. Då känner de sig besvikna på sig själva för att de inte uppmärksammat det tidigare och att de inte lagt ner tillräcklig omsorg på utredningen före huvudförhandlingen. Åklagarna har ofta mycket att göra och har stora balanser med mål, så de har normalt varken tid eller anledning att fundera länge på hur enskilda mål har gått. De har utfört sitt jobb så gott de har kunnat och sedan är det upp till rätten att döma i målet.

I de mål åklagaren anser att domstolens dom är alltför sträng eller alltför mild kan han överklaga domen. Självständiga överklaganden från åklagarens sida sker inte särskilt ofta. Enligt min uppfattning bör åklagaren överklaga domen självständigt om det utdömda straffet avviker mycket från en etablerad praxis. Då den tilltalade nöjer sig med domen så gör oftast åklagaren det också. I mål där den tilltalade överklagar är det däremot mycket vanligt att åklagaren överklagar anslutningsvis. Det anses accepterat att åklagaren anslutningsöverklagar rutinmässigt idag. För egen del är jag av den åsikten att åklagaren borde ta ställning till om han är nöjd med domen oberoende av hur den tilltalade ställer sig. Det enda argument som talar för att åklagaren bör anslutningsöverklaga är att hovrätten då får en möjlighet att se på hela målet och göra en egen bedömning. I praktiken har man då helt kringgått bestämmelsen om *reformatio in pejus*.

En undersökning har visat att den misstänkte inte förväntar sig någon objektivitet av åklagaren. Till viss del kan det bero på att han inte har någon kunskap om att åklagaren har en objektivitetsplikt eller så har han helt enkelt inget förtroende för att åklagaren kan sköta sin uppgift objektivt. Objektivitetsprincipen verkar vara en väl bevarad hemlighet för dem som skall komma i åtnjutande av den. Naturligtvis skall vi inte acceptera att den misstänkte aldrig får kännedom om objektivitetsplikten. Någon bättre kontrollant av efterlevnaden än den tilltalade, kan vi nog inte hitta.

För att övergå till åklagarens förhållande till målsäganden börjar jag med att konstatera att åklagaren under förundersökningen har att iaktta strikt objektivitet. Målsägandens skadeståndsanspråk skall utredas noggrant. Normalt sker ingen kontakt mellan åklagare och målsäganden under förundersökningen. Förhållandet till målsäganden är en balansgång mellan att hjälpa honom med skadeståndsanspråken och att bevara objektiviteten. Vid huvudförhandlingen skall åklagaren föra fram målsägandens skadeståndsanspråk. Det verkar som om vissa åklagare tar avstånd från målsäganden av rädsla för att förlora sin objektivitet. De kontaktar dem inte och undviker i möjligaste mån att träffa dem före huvudförhandlingen. Åklagaren har ingen skyldighet att träffa målsäganden före huvudförhandlingen men i vissa mål kan det underlätta om målsäganden känner förtroende för åklagaren. Att åklagaren har en förmåga att känna empati med målsäganden behöver inte innebära att han brister i objektivitet. Först då han övergår till att känna sympati riskerar han att mista sin objektivitet. De komplicerade situationer då målsäganden tror att åklagaren är hans ombud blir allt färre tack vare systemet med målsägandebiträden.

I en rättsstat är det mycket viktigt att åklagaren bevarar sin självständighet i förhållande till domstolen och även till sina överordnade. I 11 kap. 7 § regeringsformen framgår att ingen får tala om för åklagaren hur han skall besluta i ett enskilt ärende. Domstolarna har ingen möjlighet att styra åklagarens beslut om att väcka åtal eller vilka vittnen han skall kalla. Det får inte förekomma något samarbete mellan domstol och åklagare för att få den tilltalade fälld. För att förtroendet för rättsväsendet skall upprätthållas är det

viktigt att utomstående åskådare klart kan se att åklagaren och domstolen är skilda från varandra. Det räcker inte att domstol och åklagare är objektiva, det skall synas att de är objektiva också. Det visas lämpligen genom att åklagaren tilltalar rätten med respekt och på ett korrekt sätt. Underhandskontakter mellan åklagaren och domstolen kan vara nödvändiga ibland men då endast när det rör praktiska handlägningsfrågor som t.ex. till vilken tid man bör kalla ett visst vittne. Saker som rör målet i övrigt får inte avhandlas utanför rättsalen eftersom det är ett brott mot Europakonventionen.

En överordnad åklagare får inte heller säga till en underordnad att lägga ner ett åtal. Däremot har han möjlighet att överta målet enligt devolutionsprincipen om han anser det vara för komplicerat för den lägre åklagaren. Ett sådant övertagande kan innebära en icke obetydlig risk för att de underordnade åklagarnas självständighet påverkas. Benägenheten att följa anvisningar från överordnade ökar troligen avsevärt inför hotet att bli fråntagen målet. Det är dock den underordnade åklagaren som ansvarar för beslutet. En annan möjlighet att ändra en underordnad åklagares beslut finns då det överklagas till en överordnad åklagare. Den överordnade åklagaren prövar då frågan förutsättningslöst och objektivt men beslutet ändras sällan. Att besluten sällan ändras tyder på att åklagarna gör ett bra arbete vid den första bedömningen eller också beror det på en ovilja att ändra en kollegas beslut. Det sistnämnda är dock inte särskilt troligt eftersom den beslutande åklagaren riskerar ansvar för tjänstefel och står under kontinuerlig granskning av Justitieombudsmannen, Justitiekanslern och Riksåklagaren.

Riksåklagaren har uttalat att de svenska åklagarna skall vara restriktiva i sina kontakter med media. Det stämmer väl överens med den bild jag har fått. De flesta av åklagarna jag talat med undviker att göra uttalanden i media såväl under pågående processer som annars. Det händer ibland i stora och mycket uppmärksammade mål att åklagare gör något uttalande till pressen. I kontakten med media är det av yttersta vikt att åklagaren iakttar oskyldighetspresumtionen. Den tilltalade har rätt att betraktas som oskyldig till domstolen har fastställt hans skuld. Denna princip är dock inget som media iakttar själva. Trots att de har pressetiska regler för hur de skall agera går de ibland över gränsen och pekar ut en misstänkt som skyldig. Media påverkar naturligtvis den allmänna opinionens uppfattning. Åklagaren får dock inte lov att låta sig påverkas av så osakliga argument som att opinionen tycker att en misstänkt bör åtalas. Här kan det säkert vara mycket svårt att upprätthålla objektiviteten, det är aldrig lätt att säga exakt vad som påverkar någon till ett visst beslut. Medias granskning av åklagarnas maktutövning innebär också en värdefull kontroll över hur verksamheten bedrivs.

Vid det här laget har jag bevistat ett icke ringa antal brottmålsprocesser och jag tycker att det finns anledning att kort begrunda om åklagarna har agerat i enlighet med det jag sagt hittills. Svaret blir definitivt ja. Åklagarna visar generellt sett ett stort tålamod vid förhören och är vänliga mot både den tilltalade och målsäganden. De justerar och lägger ner åtal utan att visa några

tecken på irritation. Min uppfattning är att även på små orter där domare, åklagare och försvarare känner varandra mycket väl är stämningen i rättssalen mycket korrekt. Då jag praktiserade vid en åklagarkammare upplevde jag att åklagarna skötte förundersökningarna strikt objektivt. De gav polisen direktiv om vilka ytterligare alternativ som skulle utredas innan de fattade beslut i åtalsfrågan, och de stod på sig trots invändningar från polisens sida. Inte någon gång såg jag någon av åklagarna visa några tecken på att ta ett ogillat åtal som en motgång.

I stort sett tror jag att våra åklagare utför sin plikt som rättvisans opartiska tjänare. Naturligtvis finns det alltid några komplicerade fall där tveksamheter uppstår. Ett problem som jag ser är att även åklagarna tvingas ta alltför stor hänsyn till kostnads och effektivitetssynpunkter. I längden tror jag att det har en negativ inverkan på rättssäkerheten och torde definitivt vara att beakta som en ovidkommande hänsyn. Likaså påverkar åklagarnas tunga arbetsbörda deras möjligheter att utreda alla tänkbara alternativ, de har allt mindre tid för varje enskilt mål. Dessa aspekter gäller naturligtvis inte bara åklagarna utan även domstolarna och polisen. I ett rättssamhälle borde inte rättssäkerheten värderas i kronor och ören utan enligt andra värden.

Som jag tidigare sagt så kommer Riksåklagaren inom kort att publicera sin uppfattning om vad som är god åklagarsed. Då kommer objektivitetskravet att få en fastare utformning och frågan om hur åklagaren bör förhålla sig till målsäganden och massmedia kommer att klarna.

8 Sammanfattning

Syftet med arbetet är att försöka klarlägga hur långtgående åklagarens objektivitetsplikt är. I arbetet studeras objektivitet i ett bredare perspektiv än det traditionella. Till att börja med fastslås att objektivitetsprincipen skall gälla även under huvudförhandlingen. I och för sig finns det inget lagstöd för att principen skulle gälla utanför förundersökningen, men Riksåklagaren och de verksamma åklagarna är överens. Det finns kritiker mot detta som hävdar att en sådan tillämpning strider mot rättegångsbalkens regler om att åklagaren är den tilltalades motpart i rättegången.

Objektiviteten i förhållande till den misstänkte tar sig främst uttryck genom att åklagaren under förundersökningen har en lagstadgad skyldighet att beakta de omständigheter och tillvarata de bevis som talar för den misstänktes oskuld.¹⁷⁴ Huruvida den paragrafen efterlevs i verkligheten råder det delade meningar om. Även frågan om åklagaren klarar att göra en objektiv åtalsbedömning då han suttit med som förundersökningsledare är omstridd. Objektiviteten under huvudförhandlingen tar sig uttryck genom att åklagaren har en skyldighet att se till att rätten får kännedom om alla omständigheter i målet, även de som talar till den tilltalades fördel. Att åklagarna träder in på det sättet aktualiseras främst i mål där den tilltalade inte har någon försvarare. Om det finns en försvarare förordnad kan man förvänta sig att denne för fram sådant som talar till hans klients fördel. Om försvararen av någon anledning inte skulle göra det ligger det på åklagaren att se till att rätten får reda på alla relevanta fakta i målet. Om nya omständigheter som kommer fram under huvudförhandlingen gör att åklagaren börjar tvivla på att det är en fällande dom som är det rätta är han skyldig att lägga ner åtalet eftersom åklagaren alltid skall eftersträva en materiellt riktig dom. Åklagaren kan överklaga en dom både till den tilltalades fördel och till hans nackdel, denna möjlighet kan härledas direkt från objektivitetsprincipen. Även överklaganden skall grundas på objektiva överväganden. De rutinmässiga anslutningsöverklaganden som i stor utsträckning sker idag är något tveksamma ur objektivitetssynpunkt.

Åklagarens förhållande till målsäganden kan bli komplicerat om målsäganden inte har förstått att åklagaren inte är hans ombud utan statens. Det kan i vissa fall uppstå jävsituationer då det uppstår en alltför nära relation mellan åklagaren och målsäganden. Eftersom åklagaren skall beakta allt sådant som talar till den misstänktes fördel kan det uppstå mycket känsliga situationer. Åklagaren skall hålla en yrkesmässig distans till målsäganden så det inte uppstår någon tvivel om hans opartiskhet. Även i förhållande till domstolen är det viktigt att det syns att både domstolen och åklagaren är objektiva. Enklast visas det utåt genom att alla aktörer har en professionell inställning och håller sig på en korrekt nivå. Den aktör som

---

¹⁷⁴ 23 kap 4 § RB.

ofta har svårt för att vara saklig och korrekt är försvarsadvokaten, eftersom han ofta gör allt för sin klient. Det leder ofta till en mer känslomässig argumentation.

Åklagaren skall ha en självständig ställning till både domstolen och sina överordnade. Han har en grundlagsskyddad rätt och skyldighet att fatta sina beslut självständigt. Ingen får lov att försöka påverka åklagaren att fatta ett visst beslut. Det finns dock en möjlighet för en överordnad åklagare att överta mål från sina underordnade om han finner att ett mål är alltför komplicerat eller om han vill återkalla ett överklagande som han anser obefogat. I viss mån påverkas säkert åklagarnas benägenhet att följa de överordnade åklagarnas anvisningar av hotet att bli av med ett mål genom övertagande. Varje åklagare ansvarar själv för sina beslut. Åklagaren kan bli ansvarig för såväl obefogat åtal som tjänstefel. Riksåklagaren har uttalat att han gärna ser att åklagarna intar en restriktiv hållning mot massmedia. Min uppfattning är att denna önskan är något som de verksamma åklagarna efterlever i stor utsträckning. Det är ganska sällan man ser några övertramp av åklagare i media. Av stor vikt är också Europakonventionens oskyldighetspresumtion. Varken åklagare eller polis får lov att förekomma rättens dom genom att göra uttalanden om den misstänktes skuld.

Slutsatsen blir att åklagaren har en omfattande objektivitetsplikt som sträcker sig från att förundersökningen inleds till att domen har vunnit laga kraft. Objektiviteten omfattar också många olika aktörer och detta gör ju på intet sett situationen lättare. Det finns ännu inga nedtecknade etikregler för åklagare på det sätt som det finns för advokater. Riksåklagarens etikprojekt kommer förhoppningsvis att råda bot på denna brist.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

SOU 1938:44 Processlagsberedningens betänkande
SOU 1992:61 Ett reformerat åklagarväsende, del A, Betänkande av
åklagarutredningen

Prop. 1987/88:1
Prop. 1994/95:23

Justitieombudsmannen

JO 1976/77 s. 94	JO 1989/90 s. 44
JO 1977/78 s. 123	JO 1994/95 s. 43
JO 1980/81 s. 118	JO 1996/97 s. 54
JO 1988/89 s. 21	JO 1999/2000 s. 122

Övriga källor

RÅC 1:108 Handläggningen av överprövningsärenden
RÅC 1:120 Behandlingen av häktade och anhållna
RÅC 1:122 Riksåklagarens allmänna råd, Målsägande i brottmål

Riksåklagarens informationsblad, Åklagaren – i medborgarnas tjänst
Stadgarna för Sveriges advokatsamfund, Matrikel, Stockholm 1997

Ekobrottsmyndighetens yttrande Dnr ÅD 51-00
Riksåklagarens beslut Dnr 2000/0261

JK 1985 s. 157

Rättsfall

NJA 1991 s. 83

Personliga kontakter

Alhem Sven-Erik, Överåklagare, 010424
Bassman Bodil, Kammaråklagare, 010411
Lindqvist Björn, Chefsåklagare, 010406
Riberdahl Solveig, Biträdande Riksåklagare, 010423
Träskman Per-Ole, Professor, 010423

Litteratur

Andenaes Johs, God åklagarsed, Förhandlingar på det 31:a Nordiska Juristmötet 1987, del I

Bring Thomas (red) m.fl., Förundersökning, 2:a uppl, Stockholm 1999

Ekelöf Per-Olof, Boman Robert, Rättegång första häftet, 7:e uppl, Stockholm 1990 [citeras Ekelöf I]

Ekelöf Per-Olof, Boman Robert, Rättsmedlen, 1 uppl, Uppsala 1990 [citeras Ekelöf, Boman 1990]

Ekelöf Per-Olof, Rättegång femte häftet, 7:e uppl, Stockholm 1998 [citeras Ekelöf V]

Fitger Peter m.fl., Kommentar till rättegångsbalken, lösblad del 1-4, Stockholm (utges kontinuerligt)

Fredriksson Max, Malm Ulf, Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen, 2:a uppl, Stockholm 1995

Heckscher Sten, "God åklagarsed" I: Förhandlingarna vid det 31 nordiska juristmötet 1987, del II

Heuman Maths, "Åklagarens uppgifter i kriminalprocessen" I: Brottets beivrande, Stockholm 1952

Jacobsson Ulla, Lagbok i straffprocess, Malmö 1996 [citeras Jacobsson 1996]

Lindgren Magnus, Brottsoffrens i rättsprocessen - en undersökning, Stockholm 1999 [citeras Lindgren M]

Lithner Klas, Åklagararbete och åklagarroll, Stockholm 1983

Sjöberg Magnus, "God åklagarsed" I: Förhandlingarna vid det 31 nordiska juristmötet 1987, del II

Vangstad Olle, "God åklagarsed" I: Förhandlingarna vid det 31 nordiska juristmötet 1987, del II

Welamson Lars, Rättegång sjätte häftet, 3:e uppl, Stockholm 1998

Tidskriftsartiklar

Esbjörnsson Esbjörn, Skall polis eller åklagare leda förundersökningen av brott? Advokaten 1983 s. 98

Jacobsson Ulla, Dags för skilsmässa mellan straffprocess och civilprocess, SvJT 1997 s. 405 [citeras Jacobsson 1997]

Lindberg Gunnel, Om åklagaretik, SvJT 1997 s. 197

Linders Jan, Esbjörnssons åklagarskiss vrångbild av verkligheten, Advokaten 1983 s. 135

Lindgren Rune, Rättssäkerheten i brottmålsprocessen, SvJT 1985 s. 236 [citeras Lindgren R]

Morath Axel, Åklagarna behövs!, Advokaten 1985 s. 13

Östberg Eric, Åklagarreflexioner kring rättegångsbalken, SvJT 1999 s. 440